

III RIIGIKOGU

5. istungjärk. **Protokoll nr. 137 (20).**

1928.

III Riigikogu koosolek 22. märtsil 1928
kell 10.

Kokku on tulnud 94 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Tõnisson**, siseminister **J. Hünerson**, põllutööminister **O. Köster**, töö-koolekandeminister **K. Soenberg**, sõjaminister **N. Reek**, rahaminister **A. Teetsov**, haridusminister **A. Möttus**, teedeminister **A. Kerem**, kaubandus-tööstusminister **J. Holberg**, kohtuminister **T. Kalbus**.

Päevakord:

1. Loomataudide vastu võitlemise seaduse täiendamise seadus — **O. Puki**, **J. Teetsov**'i ja **K. Tonkman**'i ettepanek.

2. Eesti-Läti vahelise kinnisvarade kinnistusraamatutesse kandmise kohta käiva konventsiooni kinnitamise seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

3. Vahekohtu klauselite protokolliga ühine seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

4. Meremeeste seadus — redaktsiooni komisjoni ettepanek.

5. Vabariigi Valitsuse vastamine **A. Vommi**, **J. Tiksi** ja **J. Voiman**'i arupärimisele Viljandimaal Kabala metskonnas endiste puulõikajate korterist väljatõstmise kohta.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele a./s. „Helios'e“ vabrikus plahvatusel ilmsiks tulnud seaduste rikkumise kohta.

7. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **M. Martna**.

Sekretäri kohal sekretär **M. Juhkam**.

Koosolek algab kell 10.40 min.

Juhataja **M. Martna**: Avan Riigikogu koosoleku.

1. Loomataudide vastu võitlemise seaduse täiendamise seadus — **O. Puki** (põl) ettepanekul otsustatakse nähtava enamusega

duse täiendamise seadus — **O. Puki**, **J. Teetsov**'i ja **K. Tonkman**'i ettepanek.

2. Eesti-Läti vahelise kinnisvarade kinnistusraamatutesse kandmise kohta käiva konventsiooni kinnitamise seadus — redaktsioon.

3. Vahekohtu klauselite protokolliga ühine seadus — redaktsioon.

4. Meremeeste seadus — redaktsioon.

5. Vabariigi Valitsuse vastamine **A. Vommi**, **J. Tiksi** ja **J. Voiman**'i arupärimisele Viljandimaal Kabala metskonnas endiste puulõikajate korterist väljatõstmise kohta.

hooned, nimelt: 1) vahimaja ühes laudaga ühe katuse all, 2) vankrikuur — talliga, 3) puukuur.

Selles vahimajakeses elas alguses endise omaniku ajal linnuvaht ja viimati selle jahi-

anda seaduseelnõu üldkomisjoni.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

Redaktsiooni komisjoni aruandja **O. Gustavson**.

Seaduse lõpuredaktsioon võetakse vastu nähtava enamusega.

Põllutööminister **O. Köster**: Austatud Riigikogu liikmed! Vabariigi Valitsusele esitatud arupärimise puhul Viljandimaal Kabala metskonnas endiste puulõikajate korterist väljatõstmise asjas on mul au järgmist ette kanda:

Kabala metskonna piirides asub metsa keskel endise omaniku ajal ehitatud jahimaja, mille juures on olemas tarviliikud kõrval-

maja vaht. 1919. a. avati selles jahimajas Rassi algkool, kusjuures vahi elukorteris jäi edasi elama kuni 1921. a. selle jahimaja endine vaht Mihkel Lettens. 1921. a. vabastati endise Kabala metsaüleva korraldusel Lettens ja tema asemel paigutati ümber sinna metsaüleva asukohas Tõrvaauigu asunduses seni elutsenud endine metsatööliline Juhan Karlson. Karlson elas vahimajas 1921. a. peale kuni 1923. a. kui metsatööliline. 1923. a. metsatööliste arvu vähendamisel lõpetati J. Karlson'iga metsatöölise lepingu vahekord, kuid jäeti endisse korterisse edasi aga juba aastase üürilepingu alusel, mis iga aasta metsavalitsuse poolt ühe aasta võrra pikendati.

1923. a. võeti ette seal maade planeerimine, kusjuures eraldati põllutöoministeriumi korraldusel koolikrunt nr. 210, metsavahikrunt nr. 209 ja metsnikukrunt nr. 208. Planeerimisel olid jahimaja kõrvalhooned koolikrundist nr. 210 välja jäetud ja ainult peahoone — jahimaja — koolikrunti määratud. Viimase asjaolu tõttu pööras Kabala vallavalitsus 28. I 1927. a. Kabala metsaüleva poole järgmise palvega: „Kabala vallavalitsus, tahtes Rassi algkooli juhataja soovile vastu tulla koolile kõrvalruumide muretsemise asjus, palub Teie korraldust, et koolimaja, endise jahilossi, juurde kuuluvad kõrvalhooned saaksid 1. maist s. a. algkooli juhatajale kasutada antud.“

Rendileping palume koolijuhataja A. Lepp'a iseendaga sõlmida, sest selle rentimise kulud on viimane oma kanda lubanud võtta.“

Seda kõrvalhoonete koolile üleandmise tarvilikkuse küsimust arutati ka Rassi algkooli hoolekogus 23. I 27. a. ja hiljem Viljandi maavalitsuses, kes leidsid, et nende hoonete, see on teenija elukorteri, talli, lauda ja puukuuri üleandmine koolile on hädatarvilik ja nõudsid metsavalitsuse poolt nende hoonete kiiret üleandmist.

Rassi algkooli hoolekogu ja vallavalitsuse soovidele vastu tulles otsustas põllutöoministerium pärast küsimuse läbiarutamist:

1) Rassi algkooli krunt nr. 210 ümber planeerida ja krundi külge liita kõik ülevalt tähendatud kõrvalhooned.

2) J. Karlson'iga üürilepingu vahekord 1. maist 1927 lõpetada. Need korraldused viidi kohapeal täide.

Koolikrunt planeeriti ümber 1927. a. ja planeerimise kava kinnitati 9. jaanuaril 1928 Viljandi maakorralduse komisjoni poolt. Proteste planeerimise kohta sisse antud polnud, mille tõttu see otsus seadusejõusse astunud. Seega on endise jahilossi kõrvalhooned koolikrunti sisse planeeritud.

Et Karlson vabatahtlikult tema kasutamisel olevaid ruume kooli jaoks üle anda ei soovinud, anti küsimus kohtu lahendada, mille tulemuseks Karlson ruumid 16. jaanuaril 1928 vabatahtlikult vabastas.

Mis puutub üldse arupärimises nimetatud metsatööliste väljatõstmisesse nende kohtadelt, siis pole kohtadest väljatõstmist kui niisugust olnud.

Rkl. Vomm arupärimise põhjendamiseks püüab seletada, nagu oleks siin tegemist endiste metsatööliste koha likvideerimisega ning otsib maaseaduse § 22. omale toetust. Asjaolu selgitamiseks tuleb aga rõhutada, et siin ühtki metsatöölise, kes maaseaduse § 22. märkuse alla kuuluksid, maast ega korterist pole välja tõstetud. Nagu eelpool tähendatud, eraldati krunt nr. 208 metsniku palgamaaks. Et aga metskondade ümberkorraldamisel selgus, et tarvidust metsniku asupaiga järele siin ei ole, anti üle krunt nr. 208 riigimaade valitsusele maaseaduse § 15. lit. a alusel väljaandmiseks. Ringkonnavalitseja poolt anti see krunt, mille suurus 15,21 ha, endistele Kabala mõisa metsatöölistele tarvitamiseks, nende hulgas ka J. Karlson'ile, kes seda maad ka praegu veel kasutavad.

Mis puutub J. Karlson'i kahesse kaasmaakasutajasse, siis elavad nad ühes kolme teise endise metsatöölisega hoonetes, mis asuvad naabrusesoleval metsavahi palgamaal, ning puudub praegu igasugune tarvidus nende käes kasutada olevate hoonete vabastamiseks, ehkki härra Vomm püüab tõendada, nagu oleks siin tegemist kolme Kabala asuniku väljatõstmisega. (A. Vomm, stp: Ei, seal oli krundi planeerimine teiste kohta, krunt on ühine!)

Rkl. Vomm seletab, et maja olla planeerimisel metsaüleva krundi sattunud, kuna seda aga metsaüleva üldse tarvis ei olevat, sest metsaüleva asuvat endises jahilossis ning üks osa jahilossist seista koguni kasutamata, ning tarvidust ei olla kõrvalhoone järele ei metsaüleva ega koolil, mis samuti jahilossis, kuna krunt nr. 208 on aga läinud samade inimeste kätte, kes seal varem puulõikajatena elanud.

Nagu eelpool tähendasin, omandavad endised metsatöölised maaseaduse § 22. alusel ainult siis õiguse maasaamiseks, kui see krunt väljaandmisele tuleb maaseaduse § 15. lit. a põhjal, ja kui nad seda krundi kasutanud juba enne 11. novembrit 1918. Mis puutub Karlson'isse, siis asus tema sinna alles 1921. a., mis igatahes pidi sündima pärast 11. novembrit 1918, ning seal tuli väljaandmisele ringkonnavalitseja poolt metsniku jaoks eraldatud krunt aga mitte likvideeritud metsatööliste koht. Edasi, ka metsaüleva ei asu ühes kooliga ja-

hilossis, vaid 4 kilomeetrit eemal Tõrvaaugu metsaülema kohal, millepärast ka arusaamatuks jääb härra Vommi seletus, kuidas hooned, mis asuvad jahilossi juures, riigimaade planeerimisega võisid sattuda 4 kilomeetrit eemal asuva metsaülema krundile, või kuidas võib metsaülem, kes elab omal kohal, asuda ühes Rassi algkooliga jahilossis. (A. Vommi, stp: Mis Teie sellest seletate.)

Kokkuvõttes peab tähendama, et: 1) korterist lahkuma sunnitud on ainult üksi Karlson ja seda mitte metsaülema isiklikkudes või metskonna huvides, vaid kohaliku algkooli huvides ja omavalitsuscasutuste soovil. 2) Takistusi Kabala metsatöölise kohtade planeerimiseks pole olnud, krundid on kasutamiseks metsatöölisele antud lepingute alusel, kuid kuuluvad uuesti veel lõplikule planeerimisele, mis eeloleval kevadel kavatsatud teha. (A. Vommi, stp vahelhüüe.)

Edasi puudutan Kolovere mõisa tööliste asja. Öeldi, et mõisatöölisi tahetakse hoonetest välja tõsta. Pean tähendama aga, et põlluministeeriumil seda kavatsust ei ole olnud.

A. Vommi (stp), kohalt: Arupärijate nimel teatan, et arupärijad vastusega rahuldatud ei ole ja teen ettepaneku, avada läbirääkimised järgmisel arupärimis-koosolekul.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimisele a./s. „Helios’e“ vabrikus plahvatusel ilmsiks tulnud seaduste rikumise kohta.

7. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

J. Voiman (stp): Teen ettepaneku, lükata edasi läbirääkimised käesoleva päevakorra-punkti kohta järgmise arupärimis-koosolekuni.

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Eelarve-komisjoni aruandja rkl. Laidoner'i puudumisel täidab aruandja kohuseid komisjoni abiesimees rkl. Soots.

J. Teetsov (põl): Luugupeetud rahvasaadikud!

Käesoleva aasta eelarve arutamise puhul sõna võttes tahaksin peaaesjalikult peatuda põllu-

töoministeeriumi eelarve-osa juures. Põlluministeeriumi kätte on usaldatud meie riiklikus elus üks suurem ja tähtsam ülesanne — meie maakorraldus, metsaasjandus ja ühtlasi meie põllumajanduse edendamine. Põllutöoministeeriumi ülesanded on sedavõrt tähtsad ja laiaulatuslikud, et peame siinkohal ühe või teise ala juures peatuma. Nii eelarve alamkomisjonis kui ka eelarve-komisjonis on põlluministeeriumi eelarve kohta juba rohkesti räägitud, üht kui teist esile toodud ja neid väärnähtusi puudutatud, mis selle ministeeriumi tegevuse alal ilmsiks tulnud, aga seal on veel küllalt puudusi, mis esiletoomist vajavad.

Kõigepealt tahaksin ma tähelepanu juhtida ühele asjaolule. Meil on 9 aasta jooksul, mil Eesti vabariik tegutsenud, maakorralduse alal palju tööd tehtud, aga see töötegemine on olnud nagu kotis kobamine. Ei ole osatud seni meie agraarpoliitika alal õigeid sihte tabada. Meie maaseadust on muutmistega küll rohkesti lipitud ja lapitud üht kui teist viisi, ja on püütud seda elule vastavalt muuta, kuid kõige selle peale vaatamata ei ole suudetud selgele seisukohale välja jõuda. Ühtesoodu esitatakse Riigikogule arupärimisi, küsimisi, ja need on suuremalt osalt sihitud ikka põlluministeeriumi vastu. Algusest peale, kui hakati teostama maareformi, tehti selle juures palju väärsamme ja ei käidud õiget teed. Juba siis juhiti põllumeeste poolt tähelepanu sellele, kuidas tuleks meie maareformi teostada. Näidati teid, kuidas tuleks nende suurte riigi maatagavaradega talitada, ning kuidas tuleks neid otstarbekohaselt jaotada ja rahvale välja anda. Kuid kõige kiuste jäeti need näpunäited ja juhatused tähele panemata ja asuti teisele teele. Nüüd aga hiljem on selle maareformi läbiviimine näidanud, et meie ei ole küllalt õiglaselt talitanud. Palju on meil küll ära jaotatud maid, aga mitte nii, kuidas meie põllumajanduslikus riigis oleks pidanud jaotatama. Rohkesti on loodud asunikude normaaltalusid, aga vähe käsitöölise ja eluaseme-krunte. Nüüd on aga alaline nõue, kust neile maad saada. Katsutakse üht ja teist viisi seda küsimust rahuldada järelejäänud riigi maatagavaradest, kuid see ei anna soovitavaid järeldusi. Et nüüd sellest küsimusest üle saada, on asutus otsaga eramaade juurde. On sunniviisil hakatud eramaade küljest tükke eraldama, et vastu tulla neile, kes ei ole riiklikust maatagavarast maid saanud. See on vildak tee, millele asutus, sest see paraliseerib väga suuresti meie põllumajanduse edu ja arenemist. Sellega on hävitatud usk omanduseõigusesse maade juures, ja kui see usk on kaotatud, hakkab maapidamine lonkama. Keegi

maapidajaist ei julge siis oma kapitali ja töövaeva oma majapidamise sisse paigutada ning püütakse välja minna riigi krediitide peale, et selle varal veel midagi teha ja toimetada. Kui riik võtab, võtku, siis ei ole maapidajal kaotus ikka nii valus. See on suur kõrvale astunud samm, siin oleks pidanud eraomanduse õigus maade juures puutumata jääma, sellega oleksid maapidajad võinud julgemini ja kindlamini oma põllumajandust edendada. Popsiseadus on valusasti seda küsimust riivanud, eriti valusalt Saaremaal. Seal on see seadus nii armetult läbi viidud, et terved vanad talud võidakse hävitada ja lõhkuda. Kuuldavasti on nüüd põllutööministeerium omalt poolt esitanud Riigikogule selle seaduse kohta muutmise seaduse eelnõu, et seda puudust kõrvaldada, mille peale juba varem popsiseaduse vastuvõtmisel tähelepanu juhati. Näib vähe lootust olema, et ilma sisemaale koloniseerimata ainult popsiseaduse muutmisega seal nüüd seda seisukorda parandada saab, kus nii rohkesti maatainimesi ja väikemaapidajaid, ja kui neid kõiki tahetakse maaga rahuldada. Kui seni on mõeldud maad talude küljest võtta ja nüüsi maatainimesi maaga varustada, siis ei ole see õige tee, ja sellega loome meie seal veel palju rohkem elujõuetuid kohti juurde, kui neid seni olnud.

Edasi pean tähendama, et ei ole kõik korras meie renditalude ümberplaneerimistel. Siin talitab põllutööministeerium liiga ülekohtuselt. Vanade renditalude ümberplaneerimisel peaksid jääma need kohad enam-vähem oma endise suuruse piiridesse, kuna aga põllutööministeerium on siin välja läinud seisukohalt, et võetakse vanade renditalude küljest maad ära heaksarvamise järgi. Ei ole selleks mingisugust seadust ega määrust ette nähtud, kuipalju võib vana renditalu küljest maad ära võtta, ja see alusetu maade äravõtmine viib talumajapidamised hävinemisele.

Tahaksin näiteks ette tuua Saaremaal Võhma küla. Seal on mitu aastat juba ümberplaneerimised käimas, ja seal tulevad viimasel ajal nähtused esile, kus ei ole mingit piiri talude küljest maade äravõtmisel. Taludelt võetakse niipalju maad ära, et nad täiesti elujõuetuks tehakse. Ei pöörata tähelepanu nende märgukirjadele ja palvetele, mis tähendatud küla vanade renditalude pidajate poolt põllutööministeeriumile saadetakse. Seal on vanad põlised talud, kus üle kahesaja aasta kohad on ühe sugukonna käes olnud, ja selle aja jooksul teatav omanduse vaade nende talude peale sisse kasvanud. Kui nüüd võetakse neilt taludelt suured tükid maad ära ja tehakse kohad elujõuetuiks, siis see tundub kibedana ja isegi suure ülekohtuna. Ühtlasi loob sarnane

talituseviis rahva seas halva meeoleolu ja halvab meil eeloodatavat suuremat maakorralduse tööd Saaremaal. Kui nüüd vanade renditalude ümberkorraldamisel nii hoolimata ollakse, siis võib seda oletada ka eramaade ümberkorraldamisel, kus ühteagu saab popsiseadust teostatud. See on vanade talupidajate hulgas kartuse esile toonud, et ehk hakatakse nendega samuti ümber käima ja võetakse niipalju maad taludelt ära kui arvatakse. (Põllutööminister O. Köster: Missuguseks need talud said?) Need said algusest saadik nii suureks rajatud. (Põllutööminister O. Köster: Osa maid, mis nad said 1921. aastal, lähevad ära, nüüd tehakse igatahes õiglasemalt.)

Vanakubja külas on nende tööde läbiviimise juures ametnikud juba niikaugele läinud, et rahva vihale ässitanud. Ei saa selle asja peale nii ükskõikselts vaadata. Mul on käepärast märgukiri 9 talurentniku poolt, mis on saadetud planeerimise peakomisjonile, millest ärakiri põllutööministrile ja maakorralduse peavalitsusele esitatud. Asi seisab nimelt selles, et maamõõtja Lensdorf ei täitnud tegelikult planeerimise kava ja talitas sihtide ajamisel ja kruntide määramisel täiesti omapead, ilma mingisugusest kavast kinni pidamata. Kavas esitatud neile maa piirid ja maakõlvikud ühtmoodi, tegelikult aga piiridel teistmoodi, suurte lahkuminekutega 17. oktoobril 1927. a. esitatud kavast. Seega ei võinud ju talupidajad ette teada, et piirid, mis 17. okt. 1927. a. neile esitati, tegelikult teises sihis aetakse. Talupidajad kaebasid ja palusid siis, kui neile ilmsiks sai, et kavast, mis 17. okt. 1927. a. esitatud, kinni ei peeta. Kui talupidajad sellest kohe härra maamõõtja Lensdorf'ile märku andsid, et kava siht oli teistsugune, kui ta tegelikult läbi ajab ja seega maakõlvikute suurus ja väärtus muutub, vastas neile härra maamõõtja kõrgilt, et seda teen meelega, annan sellele, kellele tahan, ja võtan sellelt, kellelt tahan.

Sarnane ametniku väljendus on täiesti lubamatu ja sellest võib oletada, et seal siis tõesti nende kruntimiste juures õiglaselt ei talitata. (Põllutööminister O. Köster: Kui mitme poolt see märgukiri on saadetud ja kuipalju alla kirjutanud sellele, õelge seda ka.) 9 talurentniku poolt. Niüsi edasi talitada ei tohi, see rikub maapidajate meeoleolu äärmiselt. (Põllutööminister O. Köster: Nüüd on lõpul ja on tehtud.)

Niisama teiste renditalude ümberplaneerimisel on rohkesti nende talude küljest maid ära võetud. Siis on ka ülekohtuselt nende vanade renditalupidajate kallal talitatud, kellelt

on karjamaatükid ühes metsaga, mida nad hoidnud ja kasvatanud, nüüd aga ära lõigatud ja antud vabadikkudele juurdeldõigetena omanduseks, kes nüüd metsa maha võtavad ja kohe rahaks võivad teha. Sarnane kingituste tegemine ühedele teiste töövaeva ja hoole arvel on ülekohus.

See ülekohtune talituseviis ja lõpmatu jagamine jätab maapidajatesse niisuguse tundmise, et kõik, mis maa peal on, võta ja tee rahaks seni, kuni veel paras aeg, aga mis järele jääb, selle üle pole enam kindlust.

Praegu valitseb meil lapimaadepidajate juures sama kartus, nad teavad, et popsiseadus tuleb ja et sellega neilt maatükid ära võetakse. Lapimaadepidajad on asunud nüüd ka seisukohale, et päästa veel, mis päästa on. (Põllutöominister O. Köster: Mis mina saan seal teha, et Teie minu kallale tungite.) Ma ei tungi Teie kallale, vaid nõuan paremat korda sellel alal. Siin peaks kiiresti abinõusid leidma, kuidas niisuguseid väärtusi piirata.

Edasi tahaksin veel ühe asjaolu peale tähelepanu juhtida. Siin puudutati kellegi eelkõneleja poolt eelarve arutamise puhul ka koloniseerimise küsimust. Miks ei ole seni asutud selle küsimuse juurde? (Põllutöominister O. Köster: On asutud küll. Asundusekapitali seadus on Riigikogule esitatud, võtke aga vastu.) Ma puudutasin seda küsimust juba popsiseaduse arutamise puhul, et tuleb kiires korras asuda selle küsimuse lahendamisele. Kui riigi tagavaramaid enam ei ole, siis oleks tingimata tarvilik omandada maid riigile ostuteel maatainimestele ja töötatöolistele väljaandmiseks ja selle kaudu teostada sisemaalset koloniseerimist. Meil valitseb sellel alal praegu täiesti ebaloomulik seisukord, sellepärast, et praegu antakse töötatöolistele linnades rohkesti summasid välja ning tehakse tihti mittekasulikke töid, kuna võiks selle riigiraha arvel teha sisemisi koloniseerimisi ja neid heade tagajärgedega läbi viia, ning inimesi linnadest maale elama asetada. Siin tähendas lugupeetud rkl. Martna, et inimesed ei saa maale minna, neil ei ole seal maad. Kui meil maad ei ole, kuhu asuda, siis on see väga kurb nähtus ja seda peab katsuma parandada. Teistes küljest tulevad aga niisugused väärnähtused esile, et põllutöoministerium annab maid välja oma äranägemisel neile isikutele, kellel ei ole selleks hädalist tarvet ega mingisugust maasaamise õigust, aga kellel õigus maad saada, neile ei anta. Siin tahaksin eriti tähelepanu juhtida järgmisele faktile, mis aset leidnud Saaremaal. Minule on teatavaks tehtud, et Saaremaal on antud maakonnavalitsuse esimehele härra Neps'ile

maad, kes kõrge palga peal ja täiesti võimetusel ise maad harima. Temale olla antud Kuressaare linna lähedal suur tükk maad, mis oleks ennem võinud küll antud saada neile maatainimestele, kellel omal lapikest pole, ja ise maad harida suudavad. (J. Fuks, as: Kas Teetsov harib ise maad, Teetsov rendib välja!) Selle maa-andmise juures härra Neps'ile ei ole küllalt õiglaselt talitatud. Selle maatüki andmisega on põllutöoministerium isemoodi talitanud, ja mina arvan, et selle fakti peab Riigikogule teatavaks tegema. Kuressaare linnavalitsus on esitanud härra põllutöoministrile märgukirja ja sellest ärakirja Vabariigi Valitsusele ja siseministrile selle krundi asjus, mis härra Neps'ile välja antud, see kõlab järgmiselt: (Põllutöominister O. Köster: Ei ole mina veel seda näinud!) „Juba pikemat aega on päevakorral Kuressaare linna administratiiv-piiri ja maaala laiendamise küsimus. Linnavolikogu ja viimase ülesandel linnavalitsus on viimase kahe aasta jooksul selles küsimuses mitu korda pööranud ettepanekutega, selgitavate märgukirjadega Vabariigi Valitsuse, sise- ning ka põllutöoministri poole. Neis märgukirjades on üksikasjaliselt ära näidatud ka need põhjused, mispärast Kuressaare linna administratiiv-piiri ja maaala laiendamine hädatarvilik ja möödapääsematu on.

Niipalju kui on välja paistnud vastustest linna omavalitsuse organite ettepanekute peale ja isiklikuist mõttevahetustest Vabariigi Valitsuse juhtide ja üksikute liikmetega, leitakse ka valitsuse ringkondades Kuressaare administratiiv-piiri ja maaala laiendamine tarvilikuks ja põhimõttelikult pooldatakse seda. Enam-vähem lahtiseks on jäänud ikka ainult küsimus, kas linna piiri võtta ka Kaarma-Suuremõisa ja Mulutu mõisa heinamaad Nasva poolt küljest, osalt ka Mudalaht; mõnelt poolt on kaheldud ka selle juures, kuipalju linnale maad juurde anda linna põhja-hommikupoolsest küljest — Kaarma-Suuremõisa põllust. Mis kuni siiani aga enam-vähem kindel näis olevat, see oli Põllu alevi ning linna käes juba praegu kasutada olevate ja talle reserveeritud maade — Tingiste maa- ning asunikukruntide nr. 27 (Kellamäe mõisa järele) ja nr. 31 (Kudjapäe mõisa järele) linna külge võtmine. Nimetatud asundusekrundid on juba mõisade planeerimisel 1922. a. linnale reserveeritud, esimene planeerimise peakomisjoni otsusega 21. septembrist 1922 ja teine sama komisjoni otsusega 18. novembrist 1922. Asundusekrunt nr. 27 oli iga-aastaste ajutiste lepingute põhjal isegi linna kasutada juba antud — kuni 1. maini 1928.

Kuna linna maa-ala laiendamise küsimus kaunis laiaulatuslik ja oma selgitamiseks palju andmeid nõudis, siis ei saanud seda muidugi nii kiirelt otsustada. Nüüd on see küsimus kuuldavasti eeltööde staadiumist juba läbi ja ta lõplik otsustamine ei ole enam kaugel.

Ja nüüd, just enne küsimuse otsustamist on kohalik riigimaade ringkonnavalitseja, kuuldavasti Tallinnast põllutöoministeeriumi keskasutustest saadud otskohese ettekirjutuse põhjal, sõlminud Kellamäe asundusekrundi nr. 27 peale pikemaajalise rendilepingu eraisikuga ja selle koha 15 aastaks välja rentinud Saare maavalitsuse esimehele, härra Mihkel Neps'ile.

Kuressaare linnavalitsus leiab, et linnale juba 1922. a. reserveeritud krundi väljarentimisega pikemaks ajaks eraisikule on linna elulised huvid riivatud. Selle krundi väljarentimisega on põllutöoministeeriumi ametkond linna kogukonna kahjuks osaliselt ette otsustanud ka linna administratiiv-piiri ja maa-ala laiendamise küsimuse, mille otsustamine aga peaks kuuluma Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu kompetentsi“.

Ma tahtsin juhtida tähelepanu fakti esitamisele, kui kaugemale on meil mindud kaalumata maade andmisega, et põllutöominister otsustab ette ära ühe krundi saatuse, mis määratud linna administratiiv-piiride laiendamiseks veel enne, kui Vabariigi Valitsus ei ole veel oma seisukohta avaldanud. (Põllutöominister O. Köster: Rkl. Teetsov, lugege läbi Linnade ja alevite maaga varustamise seadus, ja siis näete, et kui maa linna administratiiv-piiridesse võetakse, ei saa Neps oma õigust tarvitada.) Siin on ikkagi isemoodi ette otsustamine läbi viidud. Mind paneb imestama see asjaolu, missugused suured teened võisid olla Neps'il, et temale maad anti, kuna Saaremaal väga rohkesti maata ja vähese maaga õigustatud maasaajaid on. Mina leian, et sarnane teguviis ikkagi õiglane ei ole.

Edasi tahtsin peatuda veel ühe küsimuse juures, ja nimelt meie metsamajanduse alal. Meil on seni metsa ainult ohtralt raiutud. Asunikudele on tarvis olnud rohkesti metsamaterjali majapidamise hoonete ehitamiseks. Teisest küljest on metsa rohkesti ümber töötatud ja välisturule saadetud, et saada riigile sissetulekuid. Vähe on aga selle juures pööratud tähelepanu meie metsa maa-ala laiendamisele ja metsakultuuri edendamisele ning üldse metsa kasvatamise peale. Seda olen ma ka varemalt mitmel korral rõhutanud ja tahaksin ka täna sellele tähelepanu juhtida, et niiviisi edasi minna ei tohi. Meie ei või metsi endiselt edasi hävitada ja

raiuda, mis seni on kasvatatud ja alal hoitud. Samuti tuleks meil ka pöörata suuremat tähelepanu uute metsade juurdekasvatamisele. Riigi poolt jäetakse tihtigi suured maalihakad metsa alla iseseemendamiseks. Mul on olnud juhus tähele panna, et suured maaalad seisavad 5, 6 kuni 7 aastat, aga metsa ei näe sealt tulevat. Kui sedaviisi aastad edasi lähevad, siis meie metsa varsti enam ei näegi. Siin peaks rohkem huvi pöörama metsakülvamisele ja -istutamisele. Riigimetsade ääres vaatavad meile tihti vastu tühjad maaalad. (Põllutöominister O. Köstri vahelhüüe.) Ma arvan, et kui põllutöominister oleks metsakasvatuse edendamiseks ja kultuuride laiendamiseks tulnud Riigikogult raha nõudma, siis temale seda ei oleks eitatud. (Põllutöominister O. Köster: Lugege eelarve läbi, siis rääkige!) Kui siin teiste vähemtähtsate alade peale summasid välja on nõutud, siis muidugi ei jätku enam niisuguste tähtsate ülesannete jaoks. Maaalad seisavad tühjad, keegi ei istuta sinna metsa peale, aga need on riigimetsa maaaladeks üles võetud. Need maad tuleksid siis, kui seal metsa ei kasvatata, lihtsalt välja anda kas või põllumaana ülesharimiseks, sest muidu sünnitavad niisuured tühjad maaalad maatainimestes väga palju meelepaha, kuna neist maadest mingisugust tulu ei ole.

(Aruandja kohale asub aruandja J. Lai-doner.)

Tuleks rohkem tähelepanu pöörata metsakasvatuse edendamisele ka eramaapidajate juures. Et selleks huvi äratada, peaksid metsametnikud tegema virgutusetööd maapidajate hulgas kursustel ja koosolekutel. Ei ole ka ülearune, kui selle huvi elustamiseks juba koolides hakatakse koolilastele sisendama huvi ja armastust metsa vastu, et kui hakkavad ise ükskord maid pidama, et siis oleksid huvitatud metsa kasvatamisest ja selle edendamisest ning püüaksid siin ja seal vähese väärtusega maadel ikka rohkem metsa külvata. (Põllutöominister O. Köster: Kõik need asjad on liikuma pandud!) Aga nad seisavad mingisuguse tõkke taga, mis tuleks eest kõrvaldada. Et neist etteheidetest tühjade ja harimata maade üle vabaneda, mis ei kõlba põlluks, siis külitagu need maad metsa täis.

Siis tahaksin veel üht asja alla kriipsutada. Meil on palju räägitud metsamaterjali saamise raskustest põllumajapidamises. Eriti raskena tundub ta neis kohtades, kus metsa vähe, näiteks Saaremaal, osalt Läänemaal ja osalt ka Harjumaal, kuna teistes kohtades, kus rohkem metsa, see küsimus nii terav ei ole, kuigi neile raskusi tehakse ehitusematerjali saamisel.

Kuid üldiselt on suuri raskusi ehitusematerjali saamisel, mille näiteks toon tõelise fakti elust. Minul oli hiljuti juhus kuskil põllumeeste hulgas viibida. Üks vana hallpea põllumees, kes 60 aastat talu pidanud, ütles, et küll on nüüd kord riigis, mida tema enne ei ole kuulnud ja näinud, kus nii kaua talu pidanud. Juba kaks aastat kui majapidamise ehitused maha põlesid, aga seni ei ole veel ehitusematerjali saanud. Põllutööministeeriumist on viimaks küll lubatud, aga siis juhitud teda ühest metskonnast teise ja seni on veel ehitusematerjal kätte saamata. Seisukord on nüüd niikaugale läinud, et külm on loomadel juba jalad alt ära võtnud.

Niisugused juhtumised metsamaterjali mitetsaamisest on valusad kuulda, kuidas vanadele maapidajatele sellel alal raskusi sünnitatakse. Öeldakse ka seda, et metsamaterjali üksiku puu viisi saab, aga tuleb seni oodata, kui langid välja raiutud. Aga siis on talvetee ka läinud ja metsamaterjali ei saa enam kätte, puudub võimalus väljavedamiseks. Metsamaterjali saamine on kibe küsimus põllumeestele, ning põllutööministeerium peaks selle küsimuse kiires korras lahendama.

Edasi tahaksin paar sõna tähendada ühe asjaolu kohta, mis viimasel ajal ka ajakirjanduses palju paksu verd sünnitanud — see on asunikude metsaga hangeldamine. Sellel alal on niikaugale minna lastud, et asunikudel on võimalus osa oma metsamaterjalist maha müüa. Siin puudub põllutööministeeriumi järelevalve ja kontroll. Nähtavasti ollakse arvamisel, et seda võib teha, sest asunikudele antakse vähe ehituselaenu ja selle asemel metsamaterjali jälle rohkem, et võiksid osa metsa ära müüa lisatoetuse saamiseks. Mina ei pea seda seisukohta õigeks, sest niisugune metsamüümimine, kui selleks ei ole seaduslikku luba, on suur kuritegu, ja need hangeldajad võivad sissekukkumisel ja teo avalikustulemisel karistatud saada. Ma arvan, et tulevikus ei tohiks seda enam lubada, ja ministeerium pidagu paremat kontrolli. Mul oli hiljuti juhus ajalehest lugeda, et Saaremaal on 40 kilomeetri kauguselt, kuskilt Põide poolt mindud Pästamaa kanti metsamaterjali järele. Seal on avalikuks tulnud, kes need metsaandjad olnud. Nad öelnud neile metsamaterjali tahtjatele, miks olevat nad nõnda hulga hobustega korraga tulnud, sest tema ei võivat puid nii avalikult anda, vaid oleks pidanud ühe või kahekaupa tulema, siis oleksid asjad märkamata õiendatud ja kellelgi ei oleks midagi teada olnud. Vaadake, niikaugale on need sahkerdused metsaga läinud. See on igatahes väga kurb nähtus ja seda tuleb piirata. Kui metsaostjad ei tea, kes metsamüüja on, ja kas temal

ka õigust müüa oli, võivad selle järeldusel suured arusaamatused tekkida. Kui asunikud talitavad sellejuures juba nii vabalt, siis peaks siin küll kindlam kontroll maksma pandama.

Edasi tahaksin veel üht asjaolu puudutada. Põllutööministeeriumil tuleks suuremat tähelepanu pöörata meie väikelooma- ja linnukasvatusele. Siin tähendati varemalt ühe eelkõneleja rkl. härra Martna poolt, et kui inimesi maale juhtida, mis nad seal siis tegema hakkavad. Arvan, kui inimesi linnast maale juhme ja neile seal eluasemekohad ühes vähese maaga kätte muretseme, siis on neil inimestel võimalik oma väikese majapidamise juures sissetulekuid saada väikelooma- ja linnukasvatusest. See oleks küllalt tulus ala ja annaks neile väärilist sissetulekut; ühtlasi leiavad perekonnaliikmed veel alatist teenistust ümbruskonna põllumajapidamistes. Ei saa midu inimesi linnast maale minema sundida, kui neil ei ole maal ette näha mingisugust kindlat sissetulekut või teenistusevõimalust. Kui see ala, nagu tähendasin, väikelooma- ja linnukasvatus on rahvale rohkem tuttavaks tehtud, sellele püütud tähelepanu pöörata ja näidata, et selle ala juures on võimalik inimestel ära elada ja sissetulekut saada, siis on sellega võimalus loodud neile inimestele linnadest maale minemiseks, kes praegu seal peavad virelema ja enestele igal viisil teenistust otsima ning isegi töötatöölist mängima. Kõigepealt peaksime väikelooma- ja linnukasvatuse edendamiseks rohkem krediite võimaldama, et see ala kiiremini edeneda võiks. Samuti on meil palju väikemajapidamisi, pöpsi-kohti, ja neile on sissetulekute saamiseks tähendatud ala edendamine väga tarvilik. Rohkesti on asunikukrunte, mis nii väikesed, et selle põllupidamisest kuigi suurt sissetulekut ei saa, kus võib ainult ühe hobuse ja 2 lehma pidada. Maalapp on väike ja kui tal ka mujalt kõrvalteenistust saada ei ole, siis on küsimine, kust ta marku saab, millega oma väljaminekuid katab ja tarbeid muretseb. Tuleb püüda asja nii korraldada, et nad enam tähelepanu pööraksid väikelooma- ja linnukasvatusele. Need on alad, mis väikestele majapidamistele annavad sissetulekuid ja aitavad neid pealtee seista.

Lõpuks juhin tähelepanu veel ühele asjaolule, mis minule tundub mitte küllalt korras olevat, see on meie põllumajanduslikkudes koolides kutsehariduse edendamine ja eriti praktilise külje nõrk hindamine. Seda kaebamist olen kuulnud paljude endiste õpilaste käest, kes neist koolidest välja tulnud. Nad nurisevad, et seal liiga nõrk olla praktiline õpetus ja juhatus. Põllumajanduslikkudel koolidel on võrratu suur tähtsus meie põlluma-

janduse edu ja arenemise kohta. Siis peaks neis koolides eriti suurt rõhku panema praktilisele ettevalmistusele. Kui õpilased ei saa kooli majapidamises küllaldaselt praktilist ettevalmistust ühes kuiva teaduse kõrval, siis tulevad nad koolist välja pooleldi ettevalmistatult. Teadusega üksi ei saa kuigi kaugele, kui puuduvad head praktilised kogemused. Meil on seisukord aga niikaugele viidud, et väga kergelt vaadatakse põllutöökoolides praktilise külje peale ja on arvatud praktilist külge nii arendada, et koolist saadetakse õpilased harjutusetaludesse praktiseerima. Arvan, et seda võivad õpilased küll siis teha, kui nad on koolikursuse nii praktiliselt kui teaduslikult juba lõpetanud, ja siis läheksid praktika peale, kus nad peaksid näitama, kuipalju nad on koolis õppinud, et sellest siis järeldada, kas õpilane küllalt rahuldavalt on kooli kursuse lõpetanud. Õpilane, kui ta läheb harjutusetallu, ja kus selle harjutusetalu pidajal aega ei ole üht viisi temale seletust ja praktilisi näpunäiteid anda, siis kujuneb sellejuures praktikant ainult üheks liht-töomeheks. Võib nii tööd teha, mis õige ja asjalik ei ole, ja selle tõttu jääb praktilisest küljest puuduliku ettevalmistusega. Siin peaks seda seisukorda revideerima ja vaatama, kas ei saaks kuidagi seda ala edukamaks muuta, nii et neile noortele õpilastele saaks kooli majapidamises rohkem praktilisi õpetusi antud, ja et nad harjuksid tegelikult hea juhataja all hästi tööd tegema. Peaasi, kui põllumajandusliku kooli lõpetaja praktiline külg on hästi välja arendatud, kuna teaduslikust küljest saab ennast ikka ja alati täiendada. Nii saaksime neist tulevikus siis palju paremaid tööjõude kui seni.

Lõpuks tahaksin veel ühe soovivaalduse Riigikogule vastuvõtmiseks ette panna. See oleks järgmine: „Riigikogu avaldab soovi, et põllutööministeerium pööraks suuremat tähelepanu sellele, et meie põllumajanduslikud koolid praktilisest küljest paremini oma õpilasi ette valmistaksid.“

A. Kärner (stp) (fakt. märk.): Faktiliseks märkuseks võtsin sõna rkl. Teetsov'i kõne selle osa kohta, kus ta ütles, et Saaremaal Võhma külas talukohad hävitatakse ja maad antakse vabadikkudele ja teistele. See ei taha õige olla, — ei ole tõeludega kokkukõlas. Võhma külas on endised landraadi talud, mis riigistatud ja riigile kuuluvad, talude keskmine suurus 70—80 tiinu. Kui nüüd seal nende talude piirides asuvatele vabadikkudele antakse 4—5—8 hektaari karja-või heinamaad, kuna talude põllumaid ei puudutata, siis ei ole see talude hävitamine, sest igale talule jääb pärast kruntimist maad 40—60 tiinu,

vaid ministeerium loob ainult võimaluse, et väiksed inimesed kuidagi ära elada saaksid.

Siis edasi on härra Teetsov pahane, miks põllutööministeerium on lubanud härra Neps'ile tüki maad kuskilt mõisast. Kuid härra Teetsov'il enesel on ka tükk maad Meedla asunduse maa-alast, ja selle peale ta pahane ei ole. Sellega on ta rahul ja et temal Saaremaal mingit majapidamist pole, siis rendib Teetsov selle maa välja Sikassaare mõisaomanikule.

J. Teetsov (põl) (fakt. märk.): Faktilise märkusena tähendan härra Kärneri väitele, et Võhma külas taludelt on ära võetud põllu- ja heinamaid, ja see on talukohad elujõuetuks teinud. Kui 70 tiinu suuruselt talukohalt ära võetakse maad nii, et 38-tiinuline talukoht järele jääb ja kus hulgas põllu- ja heinamaad ka ära võetud, siis on kohad täiesti elujõuetuteks tehtud.

Et mul on maad renditud, selle kohta pean tähendama, et minul praegu seda ei ole. Omal ajal oli küll minul tüki maad Saaremaal renditud. See oli ühes lahes saareke, mille eest maksin 34 marka renti aastas ja mille pealt sain 1½ koormat sootarna oma magadiskoti täitmiseks, et mul palja põranda peal ei tuleks magada. Nüüd kaevab riik seal kanali läbi ja seda saarekest ei ole enam olemas.

K. Päts (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Täna võtaksin võimalikult lühidalt kokku selle, mis mõne eelkõneleja kõne kohta tähendada oleks. Kõigepealt peaksin tähendama, et kui ma siin peatusin meie ülikoolist väljatulevate noorte ülirohke juures, mis meie elunõuetele ei vasta, siis ei tahtnud ma mingisugust majanduslikku programmi esile tuua või seda põhjendada, vaid tegin ainult mõningad märkused nähtuse kohta, mis väärib suuremat tähelepanu, kui seda seni meil tehtud on. Härra Martna leidis sellest võimaliku olevat pikema kõne teha ja näitas, et minu majanduslikud abinõud, mida mina soovitasin, oleksid nagu nõrgalt põhjendatud. Ma pean sellekohta tähendama, et meie tõsiselt peame selle küsimuse juures peatuma. Tähendaksin selle peale, et kõik riigid, kes suuri uuendusi läbi teevad, riigid, kus riigiuuendajad tegevusse astuvad, ikka sellega peale on hakanud, et nad kõigepealt on suuremat rõhku pannud oma majanduslikkude aluste parandamisele. Võtame näiteks endise Suur-Venemaa Peeter I ajal, võtame Afganistaani uuestisünni, Jaapani j.n.e., siis näeme, et need valitsejad, keda nende riikide loojateks peetakse, kui nad reise ette võtavad enese täiendamiseks, siis on nende esimene piid

ikka olnud tundma õppida uusi tehnilisi saavutusi ja nende lahendamise võimalusi vastavate hariduseabinõudega. Kui meie oma noore riigi lõime, läksime edasi endist rada. Meil on ülikool, mis mitte üksi meie maa tarvis ei olnud asutatud, vaid üle laialise Vene riigi pidi noori jõude kokku kutsuma ja neile haridust andma. Selle ülikooli olime sunnitud üle võtma, ja ta on meie hariduses domineeriva seisukoha omandanud. Oleme pidanud tema peale palju kulutama. Ma ei taha siin arvutada, vaid ütlen, see on kõik tarvilik olnud. Kuid tahan tähendada sellele, et peame hariduseelus oma praktilist politikat ajama ja ei tohi omale lubada sarnast luksust, et inime, kes ülikoolist välja tuleb, ei leia omale tegevuseala. See sünnitab meelegibedust, muudab tööta haritlasi riigi vastu ükskõikseks ja isegi vaenulikuks. See ei ole meile kasulik, sest niisugused haritud inimesed muutuvad riigile edenemise takistajateks. Ma ei soovita, ega ei taha sugugi seda, et meie kunstlikke abinõusid tarvitusele võtaksime, nagu härra Martna minu ettekandest välja lugeda on võinud, mis haridusesaamist takistaksid. Ma tähendan, meie võiksime vähemalt seda teha, mida on teinud meie naaberriik Läti, kus on ette kirjutatud teatud arv üliõpilasi, kes fakulteedidesse igal aastal vastu võetakse. Sellega saab riik normeerida, et noored jõud, kes ei tunne elu tarvidust, ei läheks moepärast teatavasse õppekonda, vaid neid juhitakse oma haridust täiendama soovitavatel aladel. Ma arvan, et see ka meil kasulikke tagajärgi võiks anda. Meil ei ole ülikooli haridusega inimesi kõigil aladel niisuguses külluses, nagu neid on arstiteaduses, õigusteaduses ja osalt ka kaubanduseteaduses. Meil on vist jõududest puudus keskkoolide õpetajate alal ja ka agronomidest. Ei ole kaugel aeg, kus meil ei olnud põllutöökeskkoolides tarvilikke õppejõude, ja ma usun, et ka praegu ei ole neid veel suures väljavalikus. Hiljuti tähendati ajakirjanduses, et põllumajanduslikkuldel instruktoreil ei ole otstarbekohast haridust. Et nad küll praktiliselt oma ülesandeid oskavad täita, kuid neil puududa teaduslik alus. Väga võimalik, et neid inimesi ei ole ülikoolist niipalju veel välja tulnud. Kui ülikoolivalitsus ühes haridusministeeriumi ja valitsusega teatavad piirid fakulteedidesse sisseastumiseks üles seaks, oleks asi reguleeritud, ja igaüks teaks, mis alale ta õppima pääseks. Mis sellesse puutub, nagu härra Martna tähendab, et raekotta minnes oled palju targem, kui sealst välja tulles, siis võib see võimalik olla, kuid ülikoolis uuel kutsealal ümber õppima hakata ei ole hästi võimalik. Olen mitmelt poolt kuulnud, et minule on seda pahaks

pandud, kui ma siin tähendasin juristide üliproduktiooni kohta, nimelt nagu oleksin teinud sellega ülekohut juristidele. Ma tähendasin ainult sellele asjaolule, mis sellest tekida võib, kui meil juristide üliproduktioon kasvab, et see on kahjulik ja soovitav ei ole. Kui meie ankeedi toime paneksime noorte juristide suhtes, ja neilt küsiksime, kuipalju on neil võimalik olnud omale seaduseraamatuid muretseda, mille põhjal nad inimestele saavad nõu anda ja kohtutes esineda, kuipalju on neil võimalik olnud neid seaduseraamatuid muretseda, mis Eesti riigis maksvad, siis arvan, et neid õige väike hulk on, kes niikaugele on jõudnud. Suuremal jaol ei ole neid raamatuid. Antakse ainult teatud fakulteedi eksamid ära, kuid inimestele nõuandmiseks ja kohtutes esinemiseks ei ole neil mingisugust praktilist aluspinda. Sellele on tõesti viimne aeg piir panna. Vannutatud advokaadi seisus on sellest ise hakanud aru saama ja piiri panna, mida riik ei ole teinud.

Tähendasin algul, et meil kui ka mujal riik sellest huvitatud peaks olema, et põllumajandus oleks hästi korraldatud niihästi majanduslikult kui ka tehniliselt ja et selleks vastavaid jõude ette valmistama tuleb hakata. Leian tarviliku olevat veel meie tehnikumi juures peatuda.

Ma ei taha nimetatud kooli kohta öelda, et ta normaalselt ja loomulikult oleks tekkinud. Leidus teatud hulk inimesi, kes sellele koolile revolutsiooni pöörises aluse pani. Need inimesed tulid kokku ja leidsid, et tarvis oleks midagi teha, rutuga pandigi alus sarnasele tarvilikule õppeasutusele. Kuid nüüd ei ole ka 10 aasta jooksul seda tehtud, et see õppeasutus oleks kindlale alusele seatud, et teataks, mis ta meile peab andma, et ta õppejõud oleksid selgusele jõudnud, et see õppeasutus on end kindlasti fundeerinud ja võib rahulikult edasi töötada. Meie näeme, et Tallinna tehnikumi ümber kestavad ikka veel vaidlused edasi. Kord tahetakse seda ülikooli juurde viia, kord jälle siia jätta. Igatahes ei ole selles tähtsas küsimuses jõutud kindlale otsusele. Kui meie vaatame tegevat elu, siis näeme, et meil on väga palju tähtsaid alasid, kus ettevalmistatud jõud puuduvad, võtame kas või mõne suurema ehituse, siis näeme, et seal on tegevateks tööhatajateks nii mitmed, kel puudub tehniline ettevalmistus. Kes on ehitustega tegemist teinud, see teab ka, et meil väga palju vigu tehakse ja seega ehitus kallimaks aetakse. Meil ei ole korralikke ehitusemeistreid, see on — ehituseinstruktoreid, kes oleksid arhitekt-inseneridele abiks ja kes võiksid töösid otstarbekohaselt juhtida. See muidugi mõjub meie korterite hindade peale,

maja kalliduse peale j.n.e. Kui meie üle lahe Soomemaale läheme, siis näeme, et seal on rohkesti sel alal ettevalmistatud inimesi. Seal on ehitusemeistrite koolid. Ükski ehituse-ettevõtja ei võta seda tööd oma peale, kui tal ei ole tarvilikku arvu ehitusemeistreid, kes ehituseasja tunnevad. Ka meil leiaksid ettevalmistatud jõud sellel alal tööd.

Teine asjaolu, mille peale tahtsin tähelepanu juhtida, on elektriala. Kui mina tähendasin mööda minnas selle peale, et meie linnades võime näha väga palju arstide ja praktiseerivate juristide silte, aga väga vähe käsitöölise omi, siis ei tahtnud ma ette kutsuda nüisugust pilti keskaja Tallinnast, nagu härra Martna rääkis, et kingsepp istub kuskil kõrvalises keldris ja toksib saabast.

Ka käsitöö mõiste ja ta võimalused on uuemal ajal hoopis teistsuguseks läinud. See, mis endisel ajal oli kingsepa ja rätsepa teha, see on läinud nüüd saapa- ja riidevabriku kätte. Aga on ka alasad, mis ei anna vabrikul teha. Meie leiame oma linnas ka sarnaseid alasad, kus inimesed võiksid korralikult ja hästi teenida. Võtame näiteks elektrimontööri tööala, siin võib küllalt tööd leida. Nii ma tean, tuli keegi meister siia Venemaalt, kust ta oli kõik oma varandused kaotanud. Ta hakkas meil sel alal tööle ja nüüd ütleb, et ta peab terve oma perekonna sellega ülal ja tal on niipalju tööd, et ei leidu töötegijaid, küllalt abilisi, nii et töötab ise hommikust hilja õhtuni.

Ma usun, et ettevalmistatud jõud võiksid siin otsitavad olla ja hästi edasi jõuda, ilma et neil oleks tarvis oodata juhusliku klientuuri järele. Ja see oleks positiivne töö.

Siis läheme edasi ja vaatame maal keskkooli. Peaegu igas maanurgas on oma keskkool ja need kõik valmistavad jõude, kellel ei jää muud teed üle, kui minna ülikooli.

Ülikooli tungimise võrdluseks võiks võtta ühe juhtumise meie riigi 10. aastapäeva puhul Harju tänavalt, kus ühed tungisid ühelt poolt uulitsat sisse, ilma et oleksid teadnud, et teised salgad uulitsa teisest otsast vastu tungisid. Ja nii oleks võinud seal suurem õnnetus tulla — oligi juba õnnetus, kus keegi vananimene pidi ribikondid murdma.

Nii on ka ülikooliga lugu. Inimesed tungivad sinna sisse ja kui nad juba niikaugele on jõudnud, et kõik seal sees on, siis on õnnetus käes: nad ei saa edasi ega tagasi.

Keskkool on sarnane nähtus, millele peab kindla abinõuga vastu hakkama. On ju teada, et iga maanurk tahab omale keskkooli saada. Niisugust asja ei tohi normaalseks pidada ja selle vastu peab tõsiselt välja astuma. Siin ei ole hariduse vastu võitlemine, vaid hariduse

normeerimine. Meil on sarnane arvamine, et hariduse tipp on see, kui inimene on ülikooli eksamid teinud, aga siiski võimalust ei leia omal alal töötada. Peab ütleva, et see on üks suur positiivne võit meie seltskonnale, et need, kes ei ole ülikooli patenti saanud, võivad siiski väga kasulikud olla. Sellepärast peab siin murrang tulema, ja ma arvan, et see murrang oleks igapidi meie vaimlikule elule kasuks.

Juhataja **M. Martna**: Rkl. Laarman on Teile oma sõna edasi andnud.

K. Päts (põl): Ma tahaksin veel üht küsimust puudutada, millest rääkis ka härra Martna, ja ma arvan, et see küsimus on niivõrt tähtis meie eelarve arutamisel, et selle juures peaks tingimata peatuma. Ma tahaksin selle juures peatuda, et meie peaksime selgusele jõudma, missugust osa meie majanduslikus elus etendavad meie linnad ja alevikud. Kas nad on ainult produktsiooni vaheltsobitajad, edasiandjad, või kuipalju nad produtseerivad ise. Mina ei räägi sellest, et linnades teatud produktsioon tööstuse alal õigustatud on või neist inimestest, kellel ei ole tahtmist ega võimalust maal olla, ja kes linna on pidanud tulema, et seal eluüalpidamist leida, ja ei räägi ka sellest, kumb on kõrgem ja tähtsam, sest see on vaidlus, millel suurt tähtsust ei ole. Ei ole ühtki riiki, kus on ainult põllutöö või ainult tööstus, nad peavad üksteist läbi põimima. Ka meie linnad võiksid palju rohkem produtseerida, sedavõrt rohkem väärtusi luua, et kõik meie maasaadused linnaelanikud ise ära tarvitaksid, seega oleks meie põllumajandus palju kõrgemale jõuda võinud, kui ta praegu on. Üheks põllumajanduse tõstmise põhjuseks on tingimata linnade tõstmine selles mõttes, et nad võiksid meie põllumajanduseprodukte ise ära kasutada. Tahaksin tähendada sellele, et meie linnad, peaaugalt uued linnad ja alevikud, ainult elutsevad, need linnad, mis viimasel ajal selleks tõstetud ja mis meie majanduslikus ja poliitilises elus sellepärast, et nad rohkem maa kulul kui oma töö najal elavad. Ma ei taha seda öelda kõigi linnade kohta, aga mulle isiklikult paistab, et meie väikesed linnad ja alevikud nagu varju-elavad. Oleks väga huvitav riiklik ülesanne, selgusele jõuda, — see küsimus puudutab nii kaubandus-tööstusministeeriumi kui ka tööhoolekandeministeeriumi — meie väiksemate linnade elanikkude töö ja teenistusevõimaluste kui ka tegelikkude elukutsete kohta. Seda ankeeti oleks lähemal ajal meie majandusliku olukorra selgitamiseks tingimata tarvilik ette võtta. Ma olen omal ajal ühe raamatu tõlki-

nud, nimelt Damaschke „Kogukondlikud ülesanded“, ja ma rõõmustan väga, et seda raamatut on nii väga mitmelt poolt ja mitmel korral ka Riigikogus tsiteeritud. Nähtavasti on need mõtted sedavõrt elujõulised, et nad ka meie juures tähelepanu ja soovitamist on leidnud. Selles raamatus on üks peatükk, mis käib käsitöö edendamise kohta. Selles peatükis võtavad sõna mitte ainult need, kes kitsarinnalised käsitöö-fanaatikud, vaid ka suured töösturid, kes uusi alasid otsivad ja kellel avar silmaring. Näiteks võtavad selles peatükis sõna Saksa elektrikontserni esindajad, kes leiavad, et käsitöö tulevik ei seisa selles, et katsutakse vanad alal hoida, vaid käsitööd peab edendama, talle peaks uue aja tööd kätte muretsetama, kõigepealt elektri näol, ja see tööd sunnib looma riistad, mis ka väiksemale käsitöölisele võimaldavad produktsiooni palju kõrgemale tõsta, isegi vabrikutööstusega konkurentsi pidada. Kus ta aga konkurentsi välja ei kannata, siis leidub alasid, millel ta võib midagi luua uue jõu ja masinate abil. Nii saaksid paljud inimesed teenistust. Arvan, meie maa üheks suuremaks tuleviku väljavaateks peab olema meie veejõudude kasutamine, elektrifitseerimine ja selle jõu ka väiksematesse töökohtadesse juhtimine. Meie näeme, et välismaal on erinäitusi elektrijõu alal korraldatud, teadusemehed on sel alal kõnelenud, ning riigimehed on sellest väga palju huvitatud olnud. Iga värske mõte ja juhatus on tähele pandud ja püütud riigis midagi sellele vastavalt luua. Meil ei ole seda seni püütud teha. Ma arvan aga, et meie linnade elanikkude töötõu kasutamise küsimus sunnib meid ükskord ka sellele mõtlema, et inimesed meie linnades mitte ükski ei elaks spekulatsioonist ja vaheltkauplemisest, vaid et nad maale ka midagi uut juurde loovsid ja niipalju valuutat välja ei laseks viia. Sel alal arvan, oleks meie õpetatud inseneridel ja vilunud tehnikutel suur tööpõld ees. Ja kui meie kord nii kaugele jõuaksime, et meie poole oma veejõust suudaksime ära kasutada selleks, et elavat ja loovat elektrijõudu luua, siis oleks palju haritud jõudu maale tarvis, ja mina olen kindel, et need inimesed oleksid oma saatusega rahul, nad tunneksid, et nad ei ole oma vaeva maha visanud, vaid viivad meie seltskonda majanduslikult edasi ja elavad ka ise rahuldavalt.

Juhuslikult leidsin ma ajalehes teate selle kohta, kuipalju Prantsuse riik on pärast sõda oma veejõudu ära kasutanud. Peab imestama, kuipalju seal oli lühikese aja jooksul ära tehtud — see oli juba kaks aastat tagasi, ma täpselt ei mäleta, — aga igatahes oli seal mitme võrra rohkem veejõudu ära kasutatud.

Niipalju kui mina kuulnud olen, pannakse nüüd igal pool rõhku sellele, et elektrijõudu igalepoole kättesaadavaks teha. Meie näeme, et see on üks imejõud, millega meie tehnika ja elu hoopis teiseks muutuvad. Seda jõudu võib linnas ja maal põllumajanduses kasutada. Meil on seda olemas, ja meil on suured võimalused sellel alal, sellepärast peaksime meie sinna juhtima oma tööd ja haridust, nagu teised riigid teevad. See ei ole mõne mõttekujutuse järele käimine, vaid sel alal ootavad meid tähtsad riiklikud, majanduslikud ja poliitilised ülesanded.

Mis nüüd puutub linnadesse asumisesse, ja linna korterite ehitamisesse, siis on see võrdlemisi vana küsimus ja ta käsitlemine on, võib olla, Riigikogu oma ühekskülgusega ära tüüdanud. Mina ei tahaks siin sellepärast pikemalt peatuda, aga siiski tähendaksin, nii kui ma härra Martna vahelhüüde peale tähendasin, et linna uusi elanikke tuua siis, kui pole neile kindlat teenistust anda, ja neile linnadesse asumiseks kortereid ehitada, see on, kui mitte rohkem, siis vähemalt ettevaatamatu samm.

Mina peaksin tähendama, et meil tuleb ka seda silmas pidada, et meil on meie õnneks siiski lootused olemas, et meie tööstus ja meie suuremad ettevõtted vanadesse linnadesse ja iseäranis Tallinnasse kokku ei koonu, vaid et selleks uued kohad ja uued väljavaated avanevad. On ometi päris kindel, et kui meil, näiteks, katsed põlevkivi ümbertöötamisel häid tagajärgi annavad, mida kindlasti loodetakse, siis uued tööstuse keskkohad ja linnad tekivad. Mulle on keegi, kes Londonist hiljuti tuli, rääkinud, et Inglise seltsil, kel meie põlevkivi kontsessioon ja kellel väga suured kapitalid kasutada, on isegi terve aialinna plaan 10.000 elaniku tarvis põlevkivitööstuse alal välja töötatud, kõigi mõnususte ja isegi seltskondlikude majadega; raha ja võimalused seda üles ehitada on olemas, ainult oodatakse kuni selle projekti kasutamiseks meie maapõuevarandustega tehtavad katsed niisuguse protsendi õli välja annavad, et seda tööstust võimalik oleks ellu kutsuda. Kui nüüd niisugused väljavaated mujal olemas, meie aga siiski kõik oma jõu kulutaksime selleks, et Tallinnas korterikitsikuse häda parandada ja maju üles ehitada, sellele vaatamata, kas neil siin teenistuse võimalusi leidub või mitte, siis arvan ma, et hiljem peaksime abinõusid otsima, kuidas neid majaomanikke uuest hädast päästa, kui inimesed siit ära mujale valguvad. Loomulik, et kui keegi tööstuseettevõtja tahab 10.000 inimest saada väga mitmesugustelt aladelt, väljaõppinud ja õpetamata töötõudu, siis igatahes

10.000 inimese ühtekohta kogumine meie rahvaarvu juures oleks väga suureks inimeste liikumapanevaks jõuks, ja liikvele läheksid nad sealt, kus tööst puudus on.

Niisuguseid põlevkiviettevõtteid on palju. Ka rootslased teevad katseid uute retortidega; kui nende lootused täide peaksid minema, vajab jällegi uus ettevõtte palju tööjõudu. Mulle rääkis mõne aasta eest üks väga asjatundja ja silmapaistev tööstur meie maal, kel ka suur huvi põlevkivitööstuse vastu, et kui meie põlevkivitööstus vähegi elujõuliselt töötama hakkab, siis seal vähemalt 35.000 töölisi läheks tarvis. Sellega oleks Tallinnas vististi kõige teravam korterihäda, minu arvates, lahendatud. (K. Ast, stp: Ei ole, ei ole veel!) Põlevkivitööstuse piirkonnas tuleb muidugi suuri ehitusi ette võtta, ka ehitustöölisi koguneb sinna nii mõnekski aastaks suuremal arvul. (K. Ast'i, stp vahelhüüe.) Kui meie niisuguse ideaali üles seame, nagu siin vahele tähendatakse, siis ei saa seda nii ruttu teostada, sest nii kaugele jõuame ikkagi rahva jõukuse kasvamisega. Meie ei saa ometi kõiki neid viletsaid kortereid meie Kassisabades ja Pelgulinnades ära hävitada. Ma olen nõus, et härra Martna'1 on õigus üles seades niisuguse korteri lahendamise ideaali, et inimestel, kes elavad väikestes korterites, peaksid vähemalt kaks tuba ja köök olema. See on täiesti tarvilik niihästi kõlbluse nõuetelt kui ka tervishoiu mõttes. Aga meie ei saa neid minevikus halvastiehitatud kortereid nii järsku ära kaotada, nagu Konstantinopolis sündis, kus 3.000 maja korraga ära põles ja siis uued ehitati. (K. Ast, stp: Muidugi ei saa seda paari aastaga.) Mina ei räägi korterihäda teravuse vastu niisugusel kujul, nagu ta meil praegu olemas. Ma ei võta seda küsimust nii laialt, et kõik viletsus korraga kaoks, pikkamööda tuleb seda häda parandada, ma ei lausu sõnagi selle vastu, et ka edaspidi tuleks majade ehitamist toetada, kuid ma rõhutan ainult seda, et kortereid tuleks ehitada sinna, kus tööd loota on. Ei saa ka selle vastu olla, kui tahetakse Tallinna ümbruses maju ehitada. Kogu Tallinna ümbruses on maa veel harimata. See on linna maa, ja siin võiks riik teatava summa anda, mille tagajärjel sisemine kolonisatsioon siin tekiks. Harida võiks maad linna läheduses, nii et isegi haritud inimesed leiaksid tööd, et näljast pääseda. Linna külje all hingab ta ikkagi linna õhku, ta ei ole kõigist kultuurist eemal, tal on teatud side olemas, ja võib olla viimaks harjub ta maaeluga ära ja ei tahagi linna tulla. Siin on tingimata tarvis koostööd linna omavalitsuse ja riigi vahel. Aga mis meie näeme?

Kui korterikriisi küsimus üles kerkis, olin mina riigivalitsuse eesotsas. Ma tean, kuidas siis pidi linnavalitsust sundima ja talle selgeks tegema, et riik ükski ei saa korterikriisi lahendada, ega selleks kõik teha. Kutsusin linna pea mitmel korral oma juurde ja soovitasin, et krundid, mis linna käes ilma ehitusteta seisavad, peaksid kuidagi viisi välja antama, et inimesed sinna maju saaksid ehitada. See nõudis pikka pealekäimist, kuni linnavalitsus otsusele jõudis, et tarvis on ka linnal sellel alal midagi ära teha. Korterküsimuse lahendamine mujal ei ole sündinud ükski riigi kulul, vaid ka linnavalitsused on kaasa pidanud töötama. See arusaamine ei olnud meie linnavalitsustes kuigi kaugele jõudnud. (K. Ast, stp: See on õige! Seal on Teil õigus.) Kuid ma rõhutan veel, et kui suuremad linnad ei paku töövõimalusi, kui neis ei ole välja vaated suured majanduslikul alal, siis tuleb korterite ehitamisega ja neisse inimeste koondamisega ettevaatlik olla. Räägitakse, et Tallinnas sellel aastal olla 4—5 tuhat inimest juurde kasvanud. (K. Tonkman, põl: 4½ tuhat!) 4½ tuhat! vaadake, see on juba hädaohtlik asi. Kui näiteks 4½ tuhat inimest oleksid asunud kuskile kas või Jõhvi juurde, sinna, kus tuleviku tööalal, siis oleks see loomulik. Nüüd on see rahvaarvu tihendamine ilma, et oleks tihendatud majanduslikke võimalusi, nimelt tööd ja teenistust.

Selle peale, mis härra Martna ette tõi, nagu oleksin mina kunagi paari aasta eest siin Riigikogus tähendanud tema kõne vahele, et samojeedid elavat veel halvemini, sellepärast võiksid samojeedide korteriolud meile ideaaliks olla, pean ma tähendama, et mina sellest kaugel olen ja olnud olen, sealt ideaali otsima minna. Mäletan, et härra Martna sel puhul statistiliste andmetega korteriolusid mujal valgustas, mille kohta ma tähendasin, et fakti konstateerimine statistika alal ei võimalda veel sugugi üht fakti teisel pool maksma panna. Kui näiteks konstateerime, et Inglismaal korteriolud paremad on kui meil, siis ei näita see, et meie võime Inglismaale järele teha. Arvesse võttes Inglismaa häid korteriolusid, peame ka arvestama, et selle kasuks töötavad India, Kaanada, ja muud asumaad, kust suur varanduste jõgi voolab Londoni ja teistesse Inglise linnadesse. Kui meie jõud ei jätku, siis ei aita ka hea eeskuju. Võib konstateerida, et Brasiilias korteriolud teistsugused on, kui meil: seal võib laudkastikestest ehituse üles seada, ja inimesed elavad sees aasta läbi. Ega meie seda järele teha suuda. Ma mäletan kindlasti, et nii umbes ma kõnelesin, aga härra Martna paneb tihedalt värvi peale. Ei saa öelda, et ma kaugel oleksin läinud eeskuju otsima.

Juhataja **M. Martna**: Kuna kõneleja veel edasi kõneleb, teen vaheaja. Enne vaheaega on sõna korra kohta juhatusel liikmel Liigand'il.

8. Riigikogu järgmise koosoleku aja ja päevakorra määramine. Abisekretär **O. Liigand**: Riigikogu juhatusel nimel teen ettepaneku, järgmine koosolek pidada täna kell 5 p. l. (Päevakord prot. nr. 138/21.)

Juhataja **M. Martna**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Vaheaeg kl. 12.15 min. — kl. 12.35 min.

9. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel. (Punkt 7. järg.) K. Päts (põl) (jätkab kõnet): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Enne kui ma oma märkuste teise osa juurde edasi lähen, tahaksin ma tähelepanu sellele juhtida, et meie majanduseelu arendamise juures tuleb ka seda silmas pidada, et meie oma looduse poolest koguni teistsugusesse olukorda olemisest, kui võib olla palju teisi maid ja osalt ka mitte kaugel meist lõuna pool. Meie elame peaaegu pool aastat, ümbritsetud vahest isegi rohkem surnud loodusest, ja kui põlduhariv rahvas peame sel ajal oma otsekohesest tööst ja tegevusest kõrval olema. Meie majandus sammub ühes loodusega. Meie tööpuudus, niihästi linnades kui üldse maal, on osalt sellest tingitud, et meie looduse jõud on meie vastu, surnud loodusega ei saa põllumajanduse alal suurelt tegev olla, ei saa palju suve ja kevade vastu ettevalmistustööd teha. Nii peaksid inimesed, kes põllutööd elavad, kuue kuu jooksul teenima niipalju, et nad 12 kuud ära elada suudaksid. Loomulik on, et meie oludekohaselt niisugust palka maksta ei saa. Meie inimesed peaksid ette valmistatud olema selleks, et sel ajal, kui nad oma otsekohesest tööd teha ei saa, neil mõni teine tööala oleks, mida ei takistaks talve külmad, ega sügise vihmad. Ja see ei käi mitte üksi põllumajanduse kohta. Kui vaatame ehituseala, sisemist majade ehitamise korraldust, parandusetööd, siis näeme, et ka need seisavad külmal ajal. Meil peaks olema ettevalmistus kahes asjas: hooajatööd ja abitööd. Selle peale peaks rõhku panema mitte üksi riiki, vaid ka seltskond ja omavalitsused. Sellel alal on jäädud ainult ühe küsimuse juurde ja ainult ühes suunas edasi liikuma hakatud. Meie riigi ülesanne oleks kõiki neid ettevõtteid, mis sellel sihil tehtud, oma poolt toetada.

Kuupalju väiksete linnade elanikke ei looda suve teenistuse peale! Kõik meie suvituselinnad, millest nad elavad? Neile tehakse suurt reklaami suvitajate kokkukutsumiseks, kuid kuupalju on väljaspoolt tulnud kapitaliga, kuupalju on väljaspoolt võõraid suveks meile tulnud? Meie suvituselinnad ei saa kuigi palju sissetulekut sellest väikesest arvust, mis kokku tuleb lõbutsemisele ja puhkusele. Suurem jagu nende linnade suvitajatest on haiged, kes ravitsusele tulevad, kuid ka neid pole palju ja need pole rikkad. Suvised sissetulekud ei ole nii suured, et väikesed linnad suudaksid terve aasta läbi sellest tagavarast ära elada, vaid siin peaks tingimata abitööd korraldama selles mõttes, et lastakse koduste abinõudega teatavaid töid teha enese kindlustamiseks ja majapidamise korrashoidmiseks. Meil on hakatud seda juba mõnel pool korraldama seltskondlike organisatsioonide, isearanis naistegelaste poolt. On kodukäsitööd edendama hakatud ja ka selle saadustele väljaspool turgu leitud. See nõuab kõig väga suurt jõupingutust. Ergutajad ja õhutajad ei ole huvitatud mitte niipalju sellest, kuupalju tasu saadakse, vaid teevad seda tungist seltskondlike töid teha, oma jõudu seltskonna heaks ohverdada. Kehvemad naisüliõpilased on suutnud sellega vahel niipalju kõrvalt teenida, et on võinud õppimist jätkata. Mis meie aga näeme? Neis ringkondades, kelle poolt oleks võinud heale algatusele toetust oodata, oldakse selle vastu väga skeptiline ja ei lubata riigi poolt väikestki toetust. Kui meie otsuseid teeme selle järgi, et igat summat dokumendiga kaaluda, siis pean küll tähendama, et seltskonnatöö juures on see võimatu, ülekohtune on seda nõuda seal, kus inimesed ennast ohverdavad ja sugugi ei tee tööd dokumentide ja vormide täitmiseks. (L. Johanson, stp: See oli härra Tonkman'i ettepanek, et see summa kustutati.) Mina ei räägi kellegi ettepanekust, ma ütlen ainult seda, et meie peaksime ükskord niikaugemale jõudma, et suudaksime erapooletult kaaluda seltskondlikku tööd. Võib olla on see härra Tonkman'i ettepanek, et toetus tagasi lükati, aga siis on minu arvates härra Tonkman selles asjas küll eksiteel sammunud.

Ma puudutan seda küsimust mööda minnes, ainult et tähelepanu sellele juhtida, et seltskonnas, kus inimesed oma jõudu ja tahtmist ohverdavad, on tekkinud teatav ärevus ja lootusetus, sest võõrastust äratav see, et ei taheta enam hinnata seltskondlikku tööd, mida tasuta tehakse ja igalpool rõhku ainult pannakse dokumentide ja arvude peale.

Nii siis lühidalt kokku võttes: meil tuleksid revisjoni alla võtta meie hariduseküsimused

ja kindla käega ja julgelt tarvilikud uuendused läbi viia. Meil oleks vaja tehnilisi õppeasutusi korraldada. Meie tehnikumi küsimus tuleks kiirelt ära otsustada, ja kõrvaliste mõjude peale vaatamata tuleksid aja nõuetele vastavad asutused luua, kes suudaksid tarviliku tehnilise haridusega jõude ette valmistada. Selle peale tuleb meil suuremat rõhku panna.

Samuti tuleks meil suuremat rõhku panna aiaasjanduse peale. Meil räägitakse küll aiaasjanduse edendamise eest, aga meil ei ole ühtki aiatöökooli. Meil on küll ettevalmistatud jõude Venemaalt tagasi tulnud, aga neid ei ole suudetud aiatöö tõstmiseks ära kasutada. Eriti Lõuna-Eestis ja Saaremaal võiks aiaasjandus edendada. (Põllutööminister O. Köster: „Vahil“ on kool.) Mina arvan, et tungivalt oleks tarvis edendada aiaasjandust Saaremaal ja Petserimaal, kus inimesed on rohkem harjunud aiavilja kasvatamisega ja kus kliima kohasem. See võtaks palju aega, kui tahaksin meie aiaasjandust põhjalikumalt puudutada, kuid mu aeg on täna piiratud, ja sellepärast ei taha ma sellejuures pikemalt enam peatuda, vaid tahaksin ühest teisest küsimusest kõneleda, mis palju rohkem meeli ärevile ajab, ja mille kohta on tarvis objektiivselt selgusele jõuda, et rahulikult edasi töötada.

See on küsimus põlluasjanduse instruksiooni ja abiandmise korraldamise kohta.

Ei saa salata, et tänava eelarve läbivaatamise puhul vahekorrad teravaks on läinud, ja nii teravaks, et esialgu ei paistnudki välja vaateid olevat rahulikuks lahendamiseks.

Ma tahan selle küsimuse peale vaadata objektiivselt, võttes neid põhijooni mitte erakonna asutuse huvides, vaid vaadates sellele riiklikult seisukohalt.

Põllumajanduse ja instruktorite abiandmise küsimus on niisugune, mida raske on koondada riigiaparaadi kätte. Ta on oma iseloomu poolest mitmesugune, ja ta võib anda tagajärgi ainult siis, kui teda osatakse seltskonna nõuete järgi painutada. Sellepärast on loomulik, et seltskonnal tuleb kaasa töötada.

Nii on see küsimus igas kultuurimaas korraldatud. Riik pakub selleks oma abiandvat kätt, annab juhtnõore, toetab seda mõnel teisel viisil j.n.e. Kuid kuskil ei ole see nii korraldatud nagu meil, isegi Nõukogude-Venemaal, kus oma võimu eest nii värisetakse ja valvel ollakse.

Meie põllumajanduse küsimus on väga tähtis küsimus ja see ei ole niisugune küsimus, mida riik võiks kahe silma vahele jätta. Vaid põllumajanduse edu oleneb sellest, kuivõrt suudetakse põllumehele kättesaadavaks teha kõiki teaduste saavutusi looduse käest suurema saagi võitmiseks. Põllumehe elukutse,

ta ümbrus ja ta kasvatus sunnivad teda teataval viisil rutiini järel käima, mis talle abinõuks on loodusega võitlemiseks ja saagi kättesaamiseks. Selle rutiini asemele tuuakse teaduse saavutused, antakse uued meetodid, mille ees rutiin sunnitakse varju jääma. Meie näeme seda iga sammu peal, kuidas isegi võrdlemisi edenenud põllumehed iga uuenduse vastu on umbusklikud ja alles siis, kui nad on näinud, et see uuendus tõesti kasulik, ka oma majapidamises selle läbi viivad. Sellepärast on rutiini vastu võitlemises ametnikkude eeskirjadega võimata midagi kätte saada. Sellelt seisukohalt välja minnes on tingimata tarvilik, et seltskond ise kaasa töötaks ja seltskonnajõud iga uuenduse juures tagaseinaks oleksid. On arusaadav, et rohkemarenenud isikud, kes otsusele tulnud, et teatavad uuendused majapidamisele on kasulikud, et need inimesed asutaksid väikesed tsentrumid, kelle õhutusel ja kaasabil uuendused massi hulka juhitakse. Vene riigi kubermangudes olid instruktorid ametisse palgatud, kes põllumeestele nõuga abiks pidid olema. Meil sel ajal riigi poolt palgatud instruktoreid ametis ei olnud, ja meie esimesed põllumeeste organisatsioonid, meie põllumeeste seltsid, kes meie avaliku elu lähtekohaks ja nurgakiviks said, olid ka esimesed teerajajad ja põllumajanduse uuendajad. See arenemise tee on, nagu kõigile teada, pikk ja vaearikas olnud, ohvrimeelsete juhtide abil on seda teed edasi käidud ja isegi nii kaugele jõutud, et isegi Vene valitsus ei võinud seda tööd tähele panemata jätta, vaid määras riigikassast teatavad summad seltsidele abiks. Kui meie oma riigi loomisele asusime, olid teistsugused arusaamised tärpanud ja ka välja-vaated, ning meie vähesed jõud, kes sel ajal koondunud keskseltside ja põllumeeste organisatsioonide ümber, olid sunnitud võtma oma tööalaks riikliku tegevuse. See oli meie riigi esimestel aastatel, kus põllumeestele abiandmine ja põllumeeste seltside tegevus seisatus, ja kus niisugune arvamine oli mõnel pool, et kõik tuleks riigi kätte võtta ja ametlikkude jõudude kätte anda. Seda enam oli see kiutsatus selle poolest suurem, et tunnistati ja hinnati riigi jõudu kõrgemaks ka majanduslikult. Ainult tähelepanemata tekkis uuesti tegevus põllumeeste endiste organisatsioonide ümber, nagu kiuste ametnikkudele.

Kui meie objektiivselt seda arenemise käiku vaatleme, siis peab ütlemä, et ta tõepoolest, nii nagu ta enne tekkis, oli nagu taim, kes oma idu kivi alt välja ajab, mitmed korrad kõverdub ja väänleb, enne kui turja saab õigeks ajada — nii olid ka meil organisatsioonid mitmed raskused ära võitnud ja iga raskuse eest kõrvale pääsedes niikaugele jõudnud, et nüüd

juba päikest näha loodeti. Nii tekkis meil kaunis laiaulatuslik võrk põllumajanduslikku omaabi. Tõepoolest oli ta üldiselt ehk veel süstematiseerimata ja teatavate kavade järgi ka veel organiseerimata, ta omandas kuju selle järele, kuidas ta igalt poolt raskusi kõrvaldades tekkida võis. Kui meie majanduslikku elu juhtivad jõud riigi algusest peale oleksid tõsisist tähelepanu sellele küsimusele pööranud, siis arvan, oleks põllutöoministeeriumi üheks kõige tähtsamaks ülesandeks kogu selle aja jooksul see olnud, et seltside organiseerimist kohtadel nii korraldada, et tulevikus igasugused kokkupõrked ja rahulolematused oleksid kõrvaldatud ja teatud süsteem sellele abiandmisele loodud, mida kahjuks aga ei ole sündinud. See oleks võinud sündida sel teel, et kõik jõud organiseerimise teel keskkoha ümber oleksid koondatud, et oleks takistatud jõudusid hävitavat võistlust, vaid tööd korraldades oleksid kõik jõud ühise eesmärgi poole juhitud. Seda ei ole meil, kahjuks, sündinud. Ja meie seisame nüüd fakti ees, kus seltskondlikud organisatsioonid ja seltskondlikud jõud paralleelselt üksteise vastu astuvad, paralleelselt ülesandeid eneste kätte kisuvad, üks ühe eest, teine — teise eest. Üks põhjendades ajalooliselt oma töö peale, teine — mõne algatus-eesõigusele toetudes tahavad riigi juurde tulla ja monopoli, ainuõigust, enesele nõutada. Ma ütlen, et niisugune seisukord riigi ülesannete seisukohalt otsustades õige ei ole. Meie väikeses riigis on tingimata tehnilised ja põllumajanduslikud huvid ühesugused: kunstväetis ei mõju asuniku põllul sugugi teistmoodi kui endise mõisaomaniku või taluniku põllul. Siin tuleb ühiselt endist rutiini kaotada. Terve seltskondlik jõud peab organiseeritud olema kindlate süsteemide ja kindlate väljavaadete järgi. Seda aga praeguste vaidluste juures näha ei ole. See, mida lugupeetud rkl. härra Pool eile ette tõi, on oma süsteemi poolest nõrgem veel kui see, mis enne oli. Härra Pool tähendas siin, et on loomulik, kui keegi, kes algatuse enese kätte võtnud, seda võib teostada. See on see, mida venelane ütleb, et: kes kepi võtab, on kapral. Tööjõu kokkuhoiu mõttes peab ka algatustes korda pidama. (Th. Pool, tõer: Vastase kätte ka ei saa anda.) Sellest ma ei räägi, siin ei peakski vastaseid olema, vaid töö peaks kõiki ühendama. Kui Teie oleksite mind kuulnud, siis Teie oleksite nüüd selgusele jõudnud, et ma endist süsteemi ka ainuõigeks ei tunnusta, siis Teie ei oleks seda märkust teinud. (Th. Pool, tõer: Kuulan hoolega Teid. — Teil ei ole seda patenti.) Mul ei ole patenti, aga iga tahes iga vahemärkuse peale, mis loogiliselt tehtud ei ole, annan ma oma repliigi. (Th.

Pool, tõer: Kogumeestel loogilise mõtlemise peale patenti pole ka võetud.) Härra Pool, ma ei mõtle kui kogumees, vaid kui Riigikogu liige.

Juhataja **M. Martna**: Ma palun mitte kahekõnede peale üle minna. (L. Johanson, stp: Aga väga huvitav on see siiski.)

K. Päts (põl): Härra Pooli arvamine on, et algatus on see õiguseandja, ja loomulik, kui keegi avaldab initsiatiivi, et selle kätte peab initsiatiivi teostamine minema. Mitte algataja ei ole üksi otsustaja selle üle, kas tal õigus on, vaid küsida tuleb, kui palju õigust on igal algatajal ette tikkuda teistest, kes seltskondlikku tööd juba ammu omaalgatusel teinud on. Peaks ikka ka riigil mingisugune hindamine seltskonna töö kohta olema. Kui meil arvatakse, et on tarvis ainult põhikirjad kokku seada ja öelda, et meie tahame seda asja teha, ja et siis riik seisab sündinud tõsiasja ees, ja et teisiti ei saa enam teha, siis ei ole see ikkagi õige tee. Mina saan aru, kui algatajad seisavad lahtise küsimuse ees, kus midagi veel seni tehtud ei ole, kui nende ees on tühi väli, kus seltskond midagi peaks tegema. Siis muidugi riik peab tänuga uuele algatusele vastu tulema, siis ei ole mingit põhjust tööd tagasi tõrjuda. Aga kui seal kõrval on mõni asutus, kes palju sellel alal on juba teinud, kus ammu juba esimesed sammud astutud, ja kui siis teised algatajad tulevad ja ütlevad: „heitke see vana asutus kõrvale, uus ja värske on ellu tõusnud“, siis niiviisi ikka seltskondlikku tegevust riik kõrvale heita ei tohiks. Siin peaks tähendama, et üldse on meie rahval väga arenenud paralleelism. Kui meil kuskil üks äri oma ukсед lahti teeb, siis on tal varsti teine samasugune kõrval. Kui keegi avab omale triikimisasutuse, siis on varsti kõrvalmajas teine j.n.e. Seesama lugu on meil praegu ka selle põllumajanduse instruksiooni ja abiandmise küsimusega. Mina arvan, et vaba algatuse juures on igal ühel võimalus ennast ühise töö juures maksuma panna. (A. Schulbach, tõer: Seal tõrjuti mõned mehed tööst eemale.) On kõrvale tõrjutud võib olla inimesed, kes pole ühel kohal läbi saanud. Ega ma ei ütle, et see korraldus, mis ennem olemas olnud, kõigis asjus eksimatult on olnud. Kus tegutsetakse, seal ka eksitakse. Mina olen ammu selle peale tähelepanu juhtinud, ka oma ringkonna inimeste juures, et siin ei saa ainult mõni üksik põllumeeste organisatsioon tööd korraldada, vaid terve põlluhariduslik seltskond peab siin kaasa tõmbama. Siin ei ole erakond tähtis. (Th. Pool, tõer: Täiesti kirjutan alla!) Teie

kirjutate üht alla ja teete teist. (A. Schulbach, tõer: Seda rääkisime Riigivanema juures.) Mis Teie rääkisite, ei ole uudis, seda on juba ammu enne mõeldud, sellele on ka juba püütud kaju anda.

Kui selle küsimuse lahendamisele asuda, siis ütlete Teie: meie oleme vabaduse poolt, kuidas saame põllumehi sundida. Võtke aga vabadust igakülgselt, mõistke seda vabadust ka oma vastu käivalt. Kui mõni organisatsioon oma vabadust selles näha tahab, et ta ei taha koos töötada härra Pooliga, siis ei saa Teie, härra Pool, pahaks panna, sest see organisatsioon on talitanud ka vabalt. Kui vabadus ühele, siis olgu vabadus ka teisel. Ja niisugune vabadus võib kõik omavahel tülli ajada.

Kui panete põhimõtte maksma, et kasulikke jõude võib kohapealt ära lükata, kui tahate asja niiviisi organiseerida, — mille poolt on siis Teie organisatsioon teistsugusem? Mis vahe on seal? Vahe võib ainult selles olla, et uues organisatsioonis isikud teistest erakondadest on. Ega see siis parem ei ole! (Th. Pool, tõer: Seda kava ei ole keegi esitanud.) Oodake, ka seda kava puudutan ma varsti.

Selle kava kohta peab ütleva, et see on täielik puder, mis seal tehtud on. (Th. Pool, tõer: Mis härra Pätsi käest ei tule, see kõik on puder.) Pidage oma suu ja rääkige pärast, Teie segate mind kõnelemast.

Juhataja **M. Martna**: Palun niisuguseid sõnu mitte tarvitada.

K. Päts (põl): Mina ei ole midagi halvemat öelda tahtnud, kui ainult keelanud mind segamast. Kui Teie seda ei tee, et mind kõnelemast ei takistata, siis olen sunnitud seda ise tegema, et mina edasi kõnelema saaksin.

Juhataja **M. Martna**: Mina ei või aga niisuguseid käsked lubada. (A. Schulbach, tõer: Härra Strandman ütles kord, et patenteeritud tarkus on kõnetoolil.)

K. Päts (põl): Ma tean ka, mis härra Strandman mõne teise tarkuse kohta on öelnud. (A. Schulbach, tõer: Mina tean, mis härra Strandman ka mõne teise kohta on öelnud.) See, mis härra Strandman öelnud on, võib maksev olla ka Teie kohta, kuid siis tuleb tarkust vastupidi mõista.

Härra Pool nimetas esiteks kava. Mina pean ütleva, et see kava on meid petnud. Selle järgi ei ole nii tehtud, kui lubatud. See kava käib maakonna ja jaoskonna agronoomilise

abiandmise kohta. Kui nüüd luuakse maakondades ja jaoskondades abiandmise organisatsioonid, siis võiks ehk arvata, et minnakse rahvale lähemale, kui seni on mindud. Selle vastu ei saaks vaielda. Minggu kas või igasse valda instruktor, ma ütlen, seda parem. Aga kui üks organisatsioon võistleb teisega kitsas piirkonnas, loob kava, millega võtab teise ametnikud üle ja nõuab, et need ametnikud peavad teise võistleva organisatsiooni sekretärideks minema, tahab oma ametnikkudega teise sisemisi asju ajada, siis ma ei usu, et seal mingisugust kasulikku tööd võiks tulla, peale suure segaduse ja tülide ei tule palju midagi.

Härra Pool tähendas eile muu seas, et abiandjate ülesanneteks on põllumeeste seltside sekretäri kohuseid täita ja neid elustada. Liit loob võistleva liiduga organisatsiooni, paneb oma ametnikud teise sekretärideks! See ongi see suurepärase kava! Nii läbi mõeldud ja põhjalik on siis see kava! Kui oleks põhimõttegi teine olnud! Kui oleks härra Pool öelnud — vaadake, mu härrad, teie olete küll varem tegutsenud, meie aga loome uue laiema organisatsiooni, kuhu teie ja kõik teised võivad tulla, siis oleks sel vähegi põhja all. Muidugi on loomulik, kui härra Pool organisatsiooni on loonud, et ta ülekaalu ja juhtimist oma käest ära ei anna. Nii tõrjub üks organisatsioon üht, teine — teist kõrvale, vahe seisab ainult inimestes. Ja see on siis jällegi kava! Aga mõelge ometi, riik peab ühele ja teisele abi andma ja seda nii tegema, et ta üht paremaks peab kui teist, sest sel ühel on ime-tegev kava! Ma ei vaidle selle vastu, et härra Pool võib head nõu anda, aga et ta õiglase ja hea organisatsiooni oleks loonud, ja riikliku seisukoha oleks sellele võtnud, selles ma kahtlen küll väga. Iga mõtlev inimene ütleb, et niisugune võistlev organisatsioon ei ole sugugi parem, kui teine, keda ta kõrvale tõrjuda tahab. Samuti ei või sarnane ühekülgne organisatsioon nõuda, et tema kätte antaks organiseerimine üle terve maa. Ütlen ka, et niisama ei või enam põllumeeste keskselts seda nõuda, kui on juba teisi temaga võistlevaid organisatsioone olemas. Ta võis seda teha, kui ta ükski oli. See ei ole kellegi patenteeritud tarkus, vaid see on riiklik mõtlemisviis, on praktiline elukogemus, mis sunnib kompromissi otsima. See ei ole aga mingisugune kompromissi otsimine, kesktee otsimine, kui teie loote uue organisatsiooni ja tahate teised kõrvale tõrjuda. Kõige õiglasem oleks põllumeeste koda ellu kutsuda, kust kõik maaharijad osa võtaksid, ja kellele oleks objektiivne alus riigi poolt antud. Siin aga öeldakse, et niisugune asutus olla meile võõras.

Jah, ka meie riigi kujundamine võis omal ajal paljudele võõras olla, aga ta tekkis, ja kõik pidid sellega harjuma. Kui meie, põllumehed, tahame midagi luua, siis öeldakse, et see ei ole hea. Nüüd oleme siis kompromissi juurde jõudnud, mis meid ametniku hoole alla viib. Ma olen nõus, et praegusel olukorral tegelikult ei saa teist lahenduseteed olla, kui et need põllumajanduslikud nõuandjad tulevad muuta põllutöoministeeriumi ametnikkudeks teatavaks ajaks. Selle kompromissi järgi ei saa ju üksikud seltside esindajad nende peremeheks olla ja nendega mingisugust juriidilist lepingut oma nimel sõlmida, vaid seda peab põllutöoministeerium tegema, sest büroo ise ei ole ka juriidiline isik. Seda teed valides, peame koondama need abijõud põllutöoministeeriumi juurde, ja loomulik, et nad siis põllutöoministeeriumi ametnikkudeks muutuvad. Riiklikust seisukohast ei peaks aga neid ülesandeid ametnikud täitma, mitte sellepärast, et ma ametnikkude vastu oleksin, vaid sellepärast, et need inimesed, kes neid ülesandeid täidavad, seisaksid maa hingeolule lähedal, et nende vastu maal usaldust oleks, ja selleks on tarvis seltskonnajõude, on tarvis, et need, kes koos töötavad, üksteise tööd ei lõhuks. Kui algatus niisugune on, et see ühe inimese poolt on vildakule alusele viidud, siis peab meil julgust olema seda üksteisele öelda ja mitte nii tulla, nagu eile, kus katsuti büroo asutamise mõtet vastastikku üksteise kaela veeretada. See on täiesti ükskõik, kes selle ettepaneku tegi, see ettepanek on loogiline järelendus vildakust põllumajanduse abiandmise korraldusest. Ma ütlen, kes seda tegi, kas see ühelt või teiselt teiselt poolt tuli, ei ole tähtis? Loomulik, et selle ettepaneku see tegi, kes püüdis veel mingisugust ühist alust leida. Ka vastasrind kasutas selle ära. Tegelikult on selleni välja jõutud, mis vastasrind ainult tahta võis, see on, tülitsevad pooled kõrvaldada. Öeldi, mis siin ikka tülitseda, anname parem riigi kätte ja nii tehtigi. Loomulik, kui ei saada enam asja omavahel korraldada, siis peab riik vahemehena vahele astuma, et kodusõda ära hoida. Tõepoolest on see korraldus ka praegusel olukorral kõige õigem. Töötame ühe aasta riigiga ja vaatame, missugused tagajärjed sellel siis on. (Vahelhüüed.) See ei ole uus ega vana liit, ega ole seal üks erakond tegev, vaid mitmed. Olete uue liidu loonud, kuid see ei ole selle ülesandega hakkama saanud, mis teie läbi viia tahtsite. Ega seda uut jõudu ei või niiviisi tegutseda lasta, et sinna koguneb ainult kolm-neli inimest, kes seda asja korraldavad. (A. Schulbach, tõer: Nüüd peab vana keskselts

rohkem mõtlema hakkama.) Vana mõtleb niisama vähe kui uuski. Ma ei esine siin sugugi vana keskseltsi kaitsjana. Ka vana keskselts oleks pidanud teisiti tegutsema ja teatud viisil kompromisse otsima, kuid vanale seltsile pole niiviisi vastu tulnud, et ta oleks võinud kõike jõude oma ümber koguda. Siin peaks teid otsitama ühinemiseks, kuid üks arvab, et temal on õigus, ja teine, et temal. Kuid keda võib uskuda ja kelle ülesanne oleks ühist teed otsida? Siin oldakse kui laps, kellele mänguasjad kätte antud, kuid kes ei oska nendega ümber käia. Ega see ei ole mingisugune riiklik kord, riiklik mõtlemisviis, vaid siin on ainult tegemist väiklase tüliga mitme erakonna liikmete vahel. Meil peaks aga niipalju riiklikku tahtejõudu olema, et meie oskaksime kompromissi leida ja et meie fraktsioonide tülid kõrvale heidaksime. Kui meie seda ei tee, siis ma küsiks, kuidas meid tahame edasi töötada? Meil peab tahe olema, et saaks lahendada riiklikke küsimusi õiglaselt ja erapooletult. Meie peame selle peale mõtlema, et meil on noorsugu, kellele peab riiklikus töös eeskuju andma. Riiki ehitatakse aga nii, et otsitakse võimalusi kompromissideks, et tulla ka teise õiguste vastu. (Vahelhüüded.) See ei ole patenteeritud tarkus, seda tarkust õpetab elu ise oma hädadega. (Vahelhüüded.)

A. Johanson (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Ma tahtsin siin mõne sõnaga vastu vaielda rkl. härra Martna väidetele, mis ta eile omas kõnes ette tõi. Härra Martna tähendas muu seas, et maal olla rahvast ülearu ja sellepärast maale asumine ei ole võimalik ega soovitatav. Teiseks tähendas härra Martna, kapitalipuudus on suur ja see jällegi raskendab maale asumist. Edasi soovitas ta, et tuleks linnades korterite ehitamiseks toetust anda. Tähendan selle kohta, et linnades korterite ehitamiseks toetuseandmine, mida härra Martna positiivse ettepanekuna ette tõi, ei ole sugugi meie tuleviku kindlustamise seisukohast soovitatav.

Kui kujutame ette seisukorda niisugusena, et saaksime riigi poolt suured summad korterite soetamiseks, linnades majade ehitamiseks, ja sellel toetusel ehitaksime maju 2-toaliste korteritega, kuhu linnadesse valgus rahvas asuks elama, siis — missugune tagajärg oleks sellel? Linnas tekiks siis tingimata tööpuudus, ei oleks tööd, millega inimesed saaksid endid ära elatada. Riigil tuleb teine samm astuda ja töötatöölisele tööd muretseda. Senistest sammudest sellel alal näeme, et töötatöölise töö on otsitud ja ei ole produktiivne töö, ta on hädaabitöö, mille pare-

mal juhtumisel võiks tegemata jätta. Tähen-
dab, linnadesse asumine ei ole soovitatav.
Selle vastu tuleks aga meil suurt rõhku panna
selle peale, iseäranis praegusel ajal, et rah-
vast rohkem ja rohkem saaks maale juhtida.

Siin tähendas härra Martna, et inimeste
maale juhtimine on võimata sellepärast, et
maal on isegi rahvast küllalt ja puudub kap-
ital, millega maad omandada ja hooneid
ehitada.

Meie aga näeme, kui oma majanduslikku
elu ja edu jälgime, et asi sugugi nii pole.
Praegu teeb maaleasumiseks maasaamine
suuremat takistust, kui kapitalipuudus. Maal
on palju inimesi, kes põllumajandusest end
elatavad ja kes heameelega tahaksid maad
saada, kuid neil ei ole see võimalik. Esiteks
on neil raske neid maid saada, mis riigi poolt
antakse, ja teiseks on võimata talumaadest
maad omandada sellepärast, et meil on
praegu maksev iganenud veneaegne seadus,
mis takistab talumaadest iseseisva üksusena
maad müüa. On talusid, kes annaksid oma
töölisele tüki maad eluasemeks, kuhu ta võiks
maja peale ehitada, kuid seadus ei võimalda
seda. Sellepärast tuleks see seadus kohe
muuta.

Härra Martna arvab, et ei ole kapitali,
millega maad osta ja sellele maju peale ehi-
tada. Lõuna-Eestis müüakse praegu maad
väga odavalt, umbes 10—15.000 marka tes-
satiin. Nõnda ei ole eluaseme jaoks maatüki
omandamine raske, ning selleks ei ole vaja
mujalt kapitali muretseda. Ka maja ehitamine
ei lähe kalliks. On inimesi, kes ehitavad omal
jõul majad ülesse. Põllutöölised teenivad
praegu hästi, nende palk on parem kui ühelgi
teisel alal teenijal.

Ja kui põllutöölisel on võimalik saada
kindlat maatükki, siis ta katsub ka koondada
oma teenistusekapitali selleks, et selle peal
omale korralik kodu üles ehitada. Nõnda,
kui see oleks võimalik, jääks hulk põllutöö-
lisi maale elama oma majadesse, nad asu-
taksid endile väikesed aiapidamised, võiksid
ka käsitööd teha ja nii ära elada. Praegusel
korral ei ole see aga kahjuks võimalik. Kui
maale võimalikult rohkesti inimesi elama
asuks, siis saab maa paremini kasutatud ja
haritud. Iga ruutsülla ja ruutjala uue maa
ülesharimine on uue kapitali loomine. Linnas
on maalt tulnud töölisel palju raskem kapitali
koguda, küll aga kerge seda kulutada. (Näer
pahemal pool.) See sünnitab teile nalja,
aga see ei ole nali. (A. Oinas, stp: Seda
kõnelesid füsiokraadid Prantsusemaal
150 aastat tagasi.) Võib ka olla 250 aastat
tagasi. Inimeste maale asudes hakkaks meie
rahva kapital kasvama. Kui maal hakkab

seisukord paranema, kui põllumeestel on
tööjõudu saada, siis võivad nad oma maja-
pidamist parandada ja hakata kapitali koguma.
On põllumajandus heal järjel, ei puudu tal
kapital, siis on ka võimalik teistel tööaladel
rohkem edeneda, sest põllumajandusest ja
maast oleneb kõik elu ja edu.

Edasi tahtsin tähelepanu juhtida veel ühele
asjaolule. Härra Martna on mitu korda
rõhutanud, et meil on rahva arvu kahanemine
väga suur. Kriipsutan sellele alla, see nähtus
on meil tõesti olemas. Aga kui hakkame
linnu üles ehitama, nagu härra Martna soo-
vitab, siis kahaneb selle tagajärjel meie rahva-
arv veelgi, sest linnas läheb laste kasvatamine
mitu korda kailimaks kui maal, seda teab
iga perekonnavanem oma kogemustest. Maal
aga saab palju odavamini noori inimesi üles
kasvatada. See on võimalik just sellel läbi,
et maal hakkavad inimesed noorest east, juba
kümneaastaselt, tööd tegema ja oma kasva-
tamise kulusid tasa teenima, kuna linnas aga
on noormees 20 aastat vana ja ta ei ole veel
midagi teeninud, on ainult enda kasvatamiseks
kulu nõudnud.

Nõnda on asjaolud olemas, mis tõsiselt vastu
räägivad härra Martna' väidetele, mis ta on
ühtelugu ette toonud, ja mida ka teised ta
kaasmõtlejad — sotsialistid — toonitanud nii
Riigikogus kui ka mujal; kord kuulsin isegi
raadio läbi, kui härra Martna sellest rääkis.
Näeksin heameelega, et härra Martna ja
teised ta mõtteosalised igakord, kui nad teiste
ettepanekuid arvustavad, esineksid positiiv-
sete ettepanekutega. Seni on nad ainult
arvustanud, soovitanud seda ja teist, aga
mingit positiivset ettepanekut ei ole tehtud.
See on väga halb nähtus ja see kordub Riigi-
kogus sagedasti. Oleks vaja midagi ülesehi-
tavat, midagi positiivset ette tuua selle ase-
mel, et katsuda teisi arvustada. (A. Schul-
bach'i, tõer vahelhüüe.)

Kordan oma soovi, et meie peaksime kõigest
jõust hakkama selle poole tüürima, et meie
maale rohkem inimesi asutada saaks. (J.
Vainu, stp vahelhüüe.) Et see võimalik
oleks, oleks tarvilik, et katsutaks maasaamine
võimalikuks ja kergeks teha, et igatüki, kes
maad tahab saada, seda hõlpsasti saaks.

Siin on juba puudutatud neid väärnähtusi
ja takistusi, mis riigi maa-andmise juures ette
tulnud, ja arvustatud põllutööministeeriumi
tegevust sel alal. Ma ei taha sellepärast
nende juures enam pikemalt peatuda.

Ainult üht soovi avaldan veel ja nimelt,
et eraomanduses olevaid maid sunduslikult
ei võõrandataks ja sarnast seadust välja ei
antaks, nagu on praegu nõndanimetatud popsi-
seadus. Seda on pidanud isegi pahempoolsed

tõendama, et see seadus on kasu asemel kahju toonud ja ei ole häid tagajärgi andnud ei üht- ega teistpidi. Minu lühikese ettekande kokkuvõtte, mida siin positiivse ettepanekuna esitan, on: 1) Meie eraomanduse õigus tuleb puutumatuks tunnustada ja kaitsta. 2) Maasaamine tuleb maasaajatele kergemaks ja lihtsamaks teha. 3) Talumaade tükeldamise ja vähemal määral müümise keeluseadus tuleb ära kaotada. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Sellest ei saa aru, mis Teie räägite. 4) Eluasemete omanikkudele tuleb riiklikku ehituselaenu anda niisugustel alustel, nagu seni asunikudele on antud. 5) Linnadesse ja alevitesse majaehitamiseks laenuandmine tuleb lõpetada. 6) Üüriseadus linnades tuleb kaotada, mis takistab linnas maja- ja krundiomanikkudel omal kulul majade ehitamist. (J. Lehtman, as: Kuidas see takistab, uued majad on kõik üüriseaduse alt vabad?)

Need oleksid minu lühikesed soovid eeltuleva eelarve teostamise ajal. (K. Ast, stp: Järgmiseks Riigivanema kandidaadiks paneme A. Johanson'i?) Olge head!

A. Laur (as): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kõigepealt tahtsin ühe ääremärkuse teha eelarve üldaruandja härra kindral Laidoner'i väite kohta. Väga lugupeetud härra Laidoner tähendas, et ta ei olevat selle vastu, et asunikud on toetust saanud mitmesuguste soodustuste näol. Olevat vaid tarvilik, et selles asjas oleks selgus, et iga Riigikogu liige võiks teada, kuipalju on asunikud toetust saanud. Ma isiklikult ei vaidle sellele väitele vastu, vaid tahaksin ainult öelda, et kui sarnane väide peab maksma asunikku kohta, siis peaks see maksma samuti iga kivi kohta, kes on saanud toetust mitmesuguste soodustuste näol. Ma mõtlen siin esijoonel suurtoöstust. Nagu arvatakse, saavat meie paberitööstust tegutseda ja eluvõimeline olla mitmesuguste kaitsetollide abil ja selle tõttu, et ta saab puumaterjali odavamalt, kui muidu riik puumaterjali realiseerimisel väliskaubana saaks. Mis puutub asunikku soodustusse, siis tahaksin õige lühidalt nende juures peatuda. Esijoonel toonitatakse, et asunikud olla metsade näol suuri soodustusi saanud. Tuuakse kalkultatsioonid ette, mis näitavad, et see summa olla ligi 600 miljonit. Ja öeldakse, et see olla hirmus suur summa. See on aga kalkuleeritud sarnaselt, et on võetud oksjonihind ja võrreldud sellega. Sellega saame, võib olla, tõesti sarnase summa. Aga meie peame arvesse võtma seda, et oksjonihinnaga on realiseeritud need metsad, mis on lähedal, kohapeal, ja ainult kohapeal võib sarnast

hinda saada. Et aga asunikud oma ehitusmaterjali on vedanud suuremalt osalt 20 kilomeetri tagant, siis on päris kindel, et kui riik tahaks seda metsamaterjali oksjoniteel müüa, mida asunikud saavad, tema seda hinda ei saaks, mis praegu oksjoniteel müüdavast metsast saadakse, sest keegi ei või ometi metsa eest, mis üle 20 klm. tagant tuleb vedada, täit hinda maksta. Sellepärast niisuur vahet ei ole, ja mina olen kindel, et umbes 300 miljonit võiksid ehk metsa näol antud soodustused välja teha.

Edasi, kas on asunikud soodustusi teiste kodanikkude arvel saanud? Meie teame, et riik saab renti riigimaade eest umbes 260 miljonit. Riigimaade korraldamise kuludeks läheb 85—90 miljonit. Jääb sellega üle kaugelt üle 100 miljoni ja sellest võiks katta need soodustused, mida asunikud metsa näol saavad.

Teiseks soodustuseks, mida asunikud saavad, öeldakse olevat ehituselaenu odav protsent. Aga see ei ole ükski meil nii, vaid ka kuskil mujal ei suuda põllumajanduslik krediit suuri protsente maksta. Ja ega ka meie ärid tegelikult ei maksa suuremaid protsente, nad ei maksa lihtsalt sellepärast, et õige palju nende laenudest tuleb ju „korstnasse“ kirjutada. Kõige põnevam päevaküsimus, mis eelarve arutamise puhul niihästi komisjonis kui ka Riigikogu pleenumis on üles tõusnud, on agronoomilise abiandmise korraldamine. Pean tähendama, et see on väga hea, et see küsimus on esile kerkinud. See küsimus nõuab rutulist lahendamist, sest meie agronoomiline abiandmine on seni halb olnud, halb juba sellepärast, et keskselts ja põllumajanduslik liit on kõrvuti ühes ja samas kohas paralleelselt abiandmist korraldanud. Sarnane nähtus loomulik ei ole. Abiandmist tuleb ühtlustada. See oli üks põhjus, mis pärast see küsimus esile on kerkinud. Teine põhjus oli see, et süüdisitati keskseltsi, et see riigi rahadega kihutustööd tegevat teatava poliitilise erakonna kasuks. Need kaks motiivi töid küsimuse põnevalt päevakorraks, mille ümber juba mitu Riigikogu koosolekut vaidlused keerlevad. Agronoomilise abiandmise korraldamiseks esitati uus kava, mis olla põllumajandusliku liidu kava. Selle kava vastu sisuliselt ei ole vaieldud. Ka põllumeeste kogud ei ole selle kava vastu vaieldud. Nii kirjutab „Kaja“, et nende esindaja Jürman Riigivanema juures nõupidamisel tähendanud, et selles kavas ei olla midagi uut, see kava olla neil ammu, nii öelda, taskus olnud, kuid neil puudunud elluviimiseks raha. Ei tea kui õige see on, aga igatahes konstateerin seda, mida „Kaja“

kirjutas. Ära märkima peab seda, et komisjonis ei vaieldud selle kava vastu. Vaieldi ainult selle üle, kes seda kava teostab, kas põllumeeste keskselts või põllumajanduslik liit. Keskselts pretendeerib selle kava teostaja koha peale sellepärast, et tema olla vanem. Peab aga tähendama, et vanus mitte igakord voorus ei ole. Liit aga pretendeerib sellepärast, et temas on esinenud kõik erakonnad, ta on niiõelda erakondadevaheline. Juba see võtab võimaluse poliitilist kihutusetööd teha teatud erakonna kasuks. Just see andis moraalsete toe liidule nõuda, et selle kava teostamine jääks liidu juurde. Riigivanema juures lepitati kokku põllumeeste kogudega, et asutatakse ühine büroo. Sellega olid päri ka põllumehed. Edasi, eelarve peakomisjonis lisati juurde, et sellest võtaks osa esindaja ülikooli poolt, mille peale vastuvaidlusi põllumeeste kogudelt, keskelt ega pahemalt poolt poolt ei olnud. Peale selle lisati juurde veel — maa töörahva esindaja. Selle vastu vaidlesid küll mõned põllumeeste kogude esindajad, nagu härra Soots, aga härra Tonkman tähendas otsekohe, et ta isiklikult selle vastu ei ole, kui maa töörahva esindaja ka sinna saaks. Tähendab, nii kaugele olid kõik peaaegu ühel nõul.

Vastuvaidlus algas täielikult sealt peale, kui nõuti, et büroo jääks põllutöoministeeriumi juurde ja 2) et sellest büroost võtaks osa hääleõigusliku esindajana põllutöoministeeriumi esindaja. Need kaks momenti on tähtsad, sest nad on tüliõunaks saanud. Kui nüüd küsime: kelle juurde see büroo peaks jääma? Kas peaks ta keskseltsi juurde jääma? Seda ei luba teised, sest siis võiks büroo tegevus täiesti poliitiliseks muutuda. Keskselts ei lepi jälle sellega, et büroo liidu juurde jääks. Tähtis on riigile ometi see, et kui tema summasid kulutab agronoomilise abiandmise peale, et tema siis ka teaks, mis nende rahadega õieti tehakse. See õigustab täiesti, et büroos oleks ka põllutöoministeeriumi esindaja, ja et büroo asuks põllutöoministeeriumi juures.

Nüüd juriidiline külg. Mida see büroo enesest esindab? On ta era- või riiklik asutus? Peab tähendama, et ta praegu ei ole üht ega teist. Ta on kokkuleppe vormel, temal puudub juriidiline ilme. Aga selle juriidilise ilme saame temale anda, saame anda kahel teel. 1) võime anda seaduseandlikul teel; 2) võib büroo töötama hakata põhikirja alusel. Need kaks võimalust on olemas. Büroo juriidilist külge saab lahendada, aga seda ei saa praegu lahendada.

Mis puutub põllutöökojasse, millest härrad Päts ja Tonkman kõnelesid, et see peaks

astuma nii keskseltsi, kui põllumeeste liidu asemele põllumeeste kutseesindusena, siis mina ei näe võimalust selle ellukutsumiseks juba sellepärast, et need põhijooned, mis põllutöökoja aluseks võetud, on ebaõiglaselt maal-asuvate kodanikkude vastu. Sellepärast ei näi võimalust olema mitte mingisuguseks kokkuleppeks. Koja põhitooniks on: kohustused on koja vastu, aga pole õigusi. Inimesed peavad makse maksma koja ülalpidamiseks, kuid ei saa selle valimistest osa võtta. See on üks põhjus, mis takistuseks põllutöökoja elluviimiseks. Teiseks takistuseks on koja keeruline konstruktsioon, mis meile eluvõõras. Härra Päts tähendas, et meil on juba olemas asutus, kus kaheastmelised valimised, nii et põllutöökoja konstruktsioon ei oleks meile sugugi võõras. Ma pean aga tähendama, et ka kaubandus-tööstuskoda on eluvõõras, see on õieti eksootiline taim, ja kas ta elujõuline on, see on alles küsimus. Põllumajanduse kutseesindust põllutöökoja kujul ei ole vist küll võimalik ellu viia. Ja sellepärast on tähtis, et on hakatud agronoomilist abiandmist ümber korraldama. Ja see korraldamine võib väga hästi sündida asutatava büroo kaudu. Büroo on nii õelda kondikava, millele võib liha ja luid juurde lisada, kui on leitud luid, mida on tarvis juurde lisada.

Härra Tonkman tähendas, et büroo tegelik külg on veel halvem, kui juriidiline. See ei ole aga nii. Härra Tonkman tähendas, et asi on sellepärast halb, et kui keegi tahab mingisugust nõu saada, siis ei tea ta, kelle poole pöörata. Ei tea, kas tuleb pöörata keskseltsi poole, büroo poole, või liidu poole. Kuid kohapeal on ju jaoskonna agronoomid ja nende poole tulebki pöörata. Ja nii saab igaüks pöörata selle poole, kelle poole tarvis on. Büroo on teoreetiline ja ta arendab põllumajanduse teaduslikku tööd, kuna tegeliku töö viivad täide algorganid, mis on iseseisvad, omaette.

Edasi. Väga lugupeetud härra Tonkman võttis oma ülesandeks materdada põllutöoministeeriumi. Minul, kui rühmaliikmel, ei oleks vajadust valitsuseliikme eest vastama hakata. Aga et härra Tonkman puudutas küsimusi sarnasel kujul, et see puudutas ka meie rühma, siis ei saa ma selle peale reageerimata jätta. Esimeses süüdistuses toodi ette, et meie ministrid olla lubanud 10 miljonit krediiti ära kasutada linnadel, kuna see 10 miljonit olla määratud maale korterite ehitamiseks. See on tõesti sihilik vassimine, 10 miljonit krediiti, mis määrati omal ajal maale elukorterite ehitamiseks, on juba ammu ära tarvitatud. (J. Mürk, mo: Härra Laur, palju Teie annate linnadele, Teie

kaitsete linnade huvivid ka?) Praegu kõneallosed 10 miljonit on hoopis teine summa, ja see on antud linnadele ja see summa on määratud härra Teemandi valitsuse ajal. Selles suunas on ka tolleaegse töö-hoolekandeministri härra Masing'i poolt välja kuulutatud võistlus projektide ja plaanide valmistamiseks. See võistlus on ka tagajärgi andnud ja mõned plaanid ja projektid olla isegi heaks kiidetud. Meie ministritel, see tähendab, meie rühma esindajatel valitsuses polnud siin midagi teha. Neist ei olenenud, kuhu see 10 miljonit määrati, see oli Vabariigi Valitsuse otsusega määratud, ja meie esindajatel ei olnud ometi võimalik teisiti tegutseda, kui kokkukõlas Vabariigi Valitsuse otsusega.

Edasi süüdistas härra Tonkman põllutööstuste riigimõisade pärast, et riigimõisad ei täitvat oma otstarvet ja et need tulla rendile anda. Ma oleksin härra Tonkman'iga päri, kui ta ütles, et riigimõisad ei ole tarvilikud, et need tuleksid ära jaotada ja maatameestele jagada. Aga et neid rendile anda, see on hoopis teine mõte, see on absurd. Edasi süüdistati, et põllutöökoolid ei täitvat oma ülesandeid ja ei suutvat oma kulusid katta. Nende arvamise järgi tuleksid põllutöökoolid eraseltside kätte anda. See ei ole millegagi põhjendatud. Asi on nii, et riik maksab õpetajate palgad ja annab toetust põllutöökoolile ja sellepärast on riigil kahtlemata huvi selle vastu, kuidas põllutöökoolid välja kujunevad ning töötavad. Sellepärast peavad ka põllutöökoolid riigi käes olema.

Edasi puudutan ma seda küsimust, mida puudutas härra Tonkman, nimelt meie hinnapolitikat. Härra Tonkman ütles, et meie hinnapolitika olevat vildak, ja põllutööstusminister ei olla kaitsnud Vabariigi Valitsuses seda, et põllupidajad saaksid teravilja ja liha eest kõrgemat hinda. See ei ole sugugi nii, sest nagu kuulda, on põllutööstusminister kaitsnud Vabariigi Valitsuses, et rukkiahinnad oleksid kõrgemad. Härra Tonkman peaks seda teadma, ehk kui ta ei tea, siis võiks ta oma rühma liikmetelt küsida, kes tol ajal Vabariigi Valitsuses olid, kuidas lood on. Aga mis puutub teise küsimusse, nimelt kas on otstarbekohane, et need hinnad tõuseksid, siis seda ma praegu ei puuduta. Aga ma juhiaksin tähelepanu sellele, mis ütles selle kohta härra Laidoner. Härra Laidoner ütles, ta peaks seda ütleva, arvestades tema põhimõtteliku seisukohaga, et ei ole otstarbekohane rukkiahindu kunstlikult tõsta, vaid kui on tarvis mõnesuguseid soodustusi teha põllumeestele, siis peaks seda puhtal kujul, raha näol tehtama.

Edasi puudutaksin lihahinda. Minu teada on härra põllutööstusminister härra sõja-

ministriga läbi rääkinud, et põllumeestelt ostetavat liha ostetaks otsekohe põllumeestelt, sest siis oleks võimalik põllumeestele kõrgemat hinda maksta. See ettepanek on põllutööstusministri poolt tehtud, nii et härra Tonkman'il ei ole õigust ka siin etteheiteid teha. Kes aga lihahindu alla surub, need on need samad ringkonnad, kes on koondunud põllumeeste kogude ümber. Ma pean siinkohal kahetsusega meelde tuletama seda lihamonopoli, mille kogud on kiskunud oma kätte. Meie teame, et hiljuti „Estoonia eksporttapamajad“ ostsid ära „Külmetus“e.“ On teada, et sel ajal, kui figureeris „Külmetus“, makseti elusena naelast vähemalt 1½ marka rohkem. See on fakt, mida keegi ei saa ümber lükata. Pean ütleva, et ma olen isiklikult üle 1.000 marga „Estoonia eksporttapamajade“ taskusse maksanud. (Vahelehuie paremalt poolt: Ärge siis enam makske.) Imelik on, kuidas põhjendatakse tapamaja ostmist. Öeldakse: „Külmetus“ olla kahjudega töötanud, sellepärast olla tarvis olnud see likvideerida. Tähendab: „Estoonia“ läks päästma „Külmetust“ pankrotilävelt, „Külmetust“, kes aktsiaselts ja kes töötas väliskapitaliga. Meie Eesti rahvuslik kapital läks päästma väliskapitali. (M. Martinson, põl: Kas Teie seal osanik olete?) Mina ei ole osanik olnud, Teie võite olla. Ma ei saa aru, mis otstarbeks „Külmetus“ ära osteti. Öeldakse, et kahest tapamajast olla küll, et Eesti sigu pekoniks ümber töötada, misjaoks osteti siis uus tapamaja, mis maksis 40.000.000. See 40 miljonit tuleb aga põllumeeste taskust võtta. Kui „Külmetus“ oli olemas, siis võistluse tagajärjel tuli „Estoonial“ maksta rohkem 1½—2 marka naela pealt, nüüd aga võib ta 3—5 marka vähem maksta. Makstes 1½ markagi naela pealt vähem, saavad nad kasu 30.000.000. aastas. Aga missugused summad nad siis saavad, kui maksavad 3—5 mk. vähem? Ei ole ühtki erakonda Riigikogus olnud, kes nii põllumeeste huvide vastaselt oleks tegutsenud, kui põllumeeste kogud. (M. Laarman, põl: Härra Laur, kas 1/8 grammi?) Vaadake, härra Laarman, Teie ei kaalu 1/8 grammi vähem kui need seal, vaid Teie kaalute 8 grammi vähem kui need seal. (Näitab pabemale poole.—M. Laarman'i, põl vahelhuie.) Vaadake, nii vuriseb ainult Mats Laarman'i veski.

Kuid mul on siiski, väga lugupeetud Riigikogu liikmed, usku, et leidub Eestis ringkondi, kes päästavad ära Eesti põllumehed põllumeeste kogude käest. Kui räägiti, et meie tahame kägistada keskseltsi, siis põllumeeste kogud tahavad kägistada Eesti tegelikke põllumehi sellega, et nositakse viimsed pennid

ära põllumeeste taskutest. Kui väga lugupeetud härra Päts tähendas, et siin olla Laatsaruse nutulaulu lauldud, mis ka väga õige on, siis pean tähendama, et ka põllumeeste kogud siin nutavad, aga nutavad Juudase pisaraid põllumehe eest... (A. Sternfeldt, krst: Juudas ei nutnud.)... sest nad võtavad oma rahaahnusega põllumehelt viimsed võimalused elamiseks. See on suurem ülekohus, mis olete kunagi tegelikkude põllu-

pidajate vastu teinud. (M. Martinson, põl: Nüüd ei ole enam $\frac{1}{8}$ vaid $\frac{1}{4}$.)

Juhataja **M. Martna**: Rkl. Ast'ilt on ettepanek, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 14.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **M. Martna**.

Sekretär **M. Juhkam**.